

16. Ve 18. Yüzyıllar Arasında Avrupa ve Osmanlı Münasebetleri Neticesinde Osmanlı Kültür ve Sanatının Avrupa Toplumunu Üzerinde Gösterdiği Etkileşimlerden Bazı Örnekler

The examples reflecting the Ottoman cultural influence on European society as a result of interactions between 16th to 18th centuries.

Banu Bilgicioğlu* (M.A.)

The rise of the Turks in military and political fields continued in cultural, social and artistic fields. The change in cultural and social events the Ottoman state initiated in European society did not appear suddenly but was provoked by political and economical reasons. In the 15.th century, European society started to be interested closely with the Ottoman state and culture. The rapid development in diplomatic and commercial relationships influenced positively the cultural relations. As a result of the relations developed by ambassadors, a great number of tradesmen, travellers, holy men, diplomats, scientists, writers, architects and artists/painters came to Ottoman lands. The relations between the two societies resulted in a mutual influence. By time, Turkish influence could be seen in European cultural, social and daily life and also in every domain of art. Turkish influence expanded and entered even in novels, poems, theatre pieces, opera and ballet. In countries like Germany, England or Poland it was common to see Turkish kiosks in public parks or gardens. In some European countries there were examples of Turkish hamams (bath houses) and coffee shops. In house interiors, it was wide spread to have a Turkish room or to have decorated the whole interior in Turkish style. It was frequent to see aristocratic or common people walking through the streets wearing Turkish clothes/ a Turkish outfit.

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Turizm Rehberliği Bölümü Öğretim Görevlisi.

Toplumlar arası iletişimde sanat ve kültür alanındaki etkileşimler son derece olağandır. Kültür tarihi araştırmalarındaki yoğunluk arttıkça, coğrafi konumları değişik olan Doğu ile Batı'nın ayrı kültürlerle kendilerini ifade ettikleri bilinmekle birlikte, her iki topluluğun bir sentez içerisinde birbirlerini etkilemiş oldukları da kabul görmektedir.

Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) İstanbul'u almasıyla başlayan Türkler'deki yükseliş çizgisi, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde doruk noktasına ulaşır. İki kez Viyana'yı kuşatacak kadar Avrupa içlerine sokulan Osmanlılar, hemen hemen Doğu Avrupa'nın tamamına hakim olmuştur¹. Siyasî ve askerî alandaki üstünlüklere ekonomik zenginlikler de eklenince, adeta İslâmiyet'in merkezi sayılan Osmanlılar'ın tarih içerisindeki etkinliği artarak kendini göstermeye başlar. Türklerin yükseliş çizgisinin sadece askerî, siyasî alanlarla sınırlanmayıp buna paralel olarak kültür, sanat ve de sosyal alanlarda da devam ederek, bugün dahi dünyayı hayran bırakacak yüksek bir medeniyetin mimarı olduklarını ifade edebiliriz. Tüm bu gelişmeler neticesinde Türkler doğrudan doğruya Avrupa ile ilişki kurmuş; böylece bu yakın temas, ayrı kültür yapısına sahip toplumların karşılıklı etkilenmelerine yol açmıştır. Bu karşılıklı tesirin 18. yüzyıla kadar serbest ve münferid kültür değişimi şeklinde devam ettiğini söyleyebiliriz.

Bu çalışmada Osmanlı kültür ve sanatının Avrupa ülkelerinde görülen etkilerinden bazı örnekler verilmiştir; kültür ve sanat alanındaki yansımalar ele alındığı için siyasî ilişkilere fazlaca yer verilmemiştir².

Osmanlılar'ın Avrupa toplumu üzerinde gösterdiği etkileşim alanlarını genel olarak şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

- Ticari alışverişle birlikte küçük el sanatlarında görülen etkiler
- Mimarideki etkiler,
- Edebiyattaki etkiler,
- Resimdeki etkiler,
- Giysideki etkiler,

16. yüzyılda Türklerin Viyana, Macaristan içlerine kadar sokulması yeni koşulları beraberinde getirmiş; Osmanlılar'ın Avrupa devletleri üzerindeki etkileme sürecini hızlandırmıştır. Aslında bu sürecin Edirne'nin alınışından itibaren, Türklerin Avrupa'ya sokulma politikasıyla başladığını söyleyebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkeleri ile olan politik, askerî, ekonomik, sosyal ve de kültürel temasları farklı geliştiğinden, İmparatorluğun Avrupa devletleri üzerindeki kültür ve sanat alanındaki etkileşimleri de doğal olarak değişik sebepleri doğurmuştur.

Bugünkü Balkan devletlerini topraklarına katan Osmanlılar buralarda hem mimari hem de sanatsal etkiler göstermiştir. Doğrudan Osmanlı topraklarına katılmayan ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun politik ve askerî etki alanına giren Polonya (Lehistan) ve Romanya gibi ülkelerin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu ile politik ticari ilişkileri olan Fransa, İngiltere, Hollanda, Avusturya ve de İtalya'da (özellikle de Venedik) Osmanlı eserlerinin yayılım nedenlerini farklı bir sebebe dayandırmaktadır. Bu ülkeler arasında Venedik ve Avusturya Osmanlı İmparatorluğu ile sınırları olması açısından Avrupa ülkeleri arasında ayrı bir yer tutar. Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili Avrupa'da yayılan haberlerin kaynağı genellikle Viyana ve Venedik çıkışlı olmuştur³. Venedik ile 14. yüzyıldan itibaren ticari ilişkiler artmış, bu şehirde Osmanlı tüccarları için Fondaco dei Turchi denilen bir tür kervansaray ayrılmıştır⁴. Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile bazı bölgelerde aynı politik ve askerî hakları iddia etmeleri sonucunda birçok bölge iki imparatorluk arasında sık sık el değiştirmiştir. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu I. ve II. Viyana kuşatmaları (1529 ve 1683) sebebiyle Avusturya ile devamlı ve zorunlu askerî ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bu nedenle, Avusturya'da bulunan Osmanlı eserlerinin diğer Avrupa ülkelerine göre dağılım nedenleri çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Osmanlı ordusunun değişik sınıflarını oluşturan grupların silah, bayrak, çadır gibi askerî malzemeleri, 19. yüzyıldan beri Viyana'da koleksiyonlar

oluşturmuştur. Öte yandan 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'da girdiği savaşlar ve yenilgiler, bu bölgelerde yoğun bir biçimde Osmanlı askerî eserlerinin dağılmasına olanak sağlamıştır. Güney Almanya'da Bavyera bölgesi ve Avusturya, Osmanlı askerî malzemenin çokça bulunması bakımından diğer Avrupa ülkeleri arasında ayrıcalıklıdır⁵.

Hiç kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu gücünün doruğunda olduğu dönemlerde dünya devletleri üzerinde etkin bir politikaya sahiptir. Siyasî ve sosyal alanda Osmanlılar'ın Batı'ya tesirlerini, özellikle 16.yüzyılda görmek mümkündür⁶. Türk siyasî ve askerî gücü Batı'da önemli bir değişiklik meydana getirmiştir. Bu siyasî değişiklikler de Türkler ve Batı arasında kültür alış-verişine zemin hazırlamıştır⁷. Çok yönlü kurulan ilişkiler neticesinde artık, Avrupa'da kültürel, sosyal ve günlük yaşantıyla birlikte sanatın hemen her dalına Türk esintileri girerek, Türkler gibi yaşamak, Türkler gibi giyinmek ve evleri Türk dekoratif unsurlarıyla döşemek olağan hale gelmiştir. Zamanla Avrupa'da Türk modası yaygınlaşır. Bilhassa Fransa'da "Turquerie" cereyanları çok etkili hale gelmiştir. Evlerinde Türk köşesi buldurmamayan sosyete mensuplarına gerici nazarıyla bakılırdı⁸. Öte yandan Şark eğlenceleri, Şark oyunları moda olmuştur. Akdeniz'deki Türk korsanlarının maceraları çocuk kitaplarına girerken, Türk tipler ve resimleri çocuk oyunlarına yansımıştır. Bunlar arasında satranç oynayan Türk, sihirbazlık yapan kurnaz Türk görüntüleri sayılabilir⁹. Türk teması romanlara, şiirlere, tiyatro oyunlarına, piyeslere, müzikli opera ve bale oyunlarına kadar yayılmıştır. 16. ve 17. yüzyıl boyunca Osmanlı mehterhanesi, müzik bakımından olduğu kadar çeşitli müzik aletleriyle de Batı müziğini etkilemiş ve bu etkileyiş, bazı Türk müziği aletlerinin Batı bando ve orkestralarında da bir süre oldukları gibi yer almalarına ve Batı bestecilerin Türk tarih ve kültüründen esinlenerek geniş çapta eserler yazmalarına yol açmıştır¹⁰. Avrupa ordularında görülen askerî bando Osmanlılar ile başlamıştır¹¹.

18. yüzyıla gelindiğinde Avrupalılar'ın Türkler'e bakış açısının değişerek, korku unsurunun hemen hemen yok olduğu anlaşılır. Bunda, Türkler adına başarısızlıkla sonuçlanan 1683'teki Viyana kuşatması etkisi büyük olmuştur. Ayrıca bu yüzyılda Avrupa'da aydınlanma çağı da başlamıştır. Bununla birlikte bu dönemde Türkler ve Türkiye hakkındaki konulara duyulan merak yeniden hız kazanmıştır. Mimari, süsleme sanatı, kıyafet ve müzikte özellikle Batı klasik müziğinin kimi temalarında Türk esintilerine rastlamak mümkündür. Beethoven, Mozart ve Haydn gibi klasik müzik bestecileri, mehterin etkisini eserlerine yansıtmişler; Beethoven'ın 9. senfonisinin son bölümünde ve Mozart'ın Türk Marşı'nda bu izler görülmektedir.

Bu yüzyılda Osmanlı eserlerinin Avrupa'daki dağılım nedenlerinin yeni sebeplere dayandığını görmekteyiz. Avrupa'daki sosyal ve kültürel gelişmeler sonucu ilerleyen bilimsel araştırmacılık ve Doğu'yu görme, tanıma arzusuyla yapılan geziler sonucu, bu ülkelerden getirilen malzemelerin özel koleksiyonlara yayılması, Osmanlı eserlerinin dağılım nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Böylece daha önceleri gelişmiş bir endüstriden yapılan ithalat biçiminde Avrupa'ya yayılan Osmanlı eserleri, 18. yüzyıldan sonra daha çok bu bölgelerde değişik amaçlar için bulunan kişilerin ülkelerine geri götürdükleri parçalardan oluşmaya başlamıştır¹².

Türklerle ilgili eserlerin yabancı ülkelere akışını sağlayan diğer etkin bir yol da ikili diplomatik ilişkilerdir. Karşılıklı yollanılan elçi heyetleri sanat alışverişinde azımsanmayacak rol oynamış; Osmanlı sarayına gelen elçiler beraberlerinde hediyeler getirirken, Osmanlı padişahları hem gelen elçinin kendisine hem de karşı hükümdara değerli armağanlar vermiştir. Elçi eşlerine de sunulan bu hediyeler arasında kaftanlar, kumaşlar, değerli halılar, tuğralı gümüşler ve mücevherler yer almıştır. Nadide kumaşlardan yapılan kaftanlar gelen elçiler yoluyla Avrupa koleksiyonlarına geçmiştir. Gelen elçi ve maiyetindekilerin piyasadan el

yazması, seramik, halı değerli silah ve madeni eşya satın alıp götürdükleri de bir gerçektir¹³.

Yine 18. yüzyılda Avrupa'ya giden elçilerin artmasıyla Avrupalılar Türkleri yakından tanımının heyecanını yaşamaktaydılar. Uzaktan tanıdığı Türk'ün Avrupa'daki imajının değişmesiyle birlikte Avrupa'ya giden elçilerin karşılanmaları coşkulu ve törensel bir havada geçmektedir. Elçilerin görünüşü, davranışları ve kıyafetleri son derece merak uyandırmaktadır. Avrupa şehirlerine yapılan bu ziyaretler, sosyal hayata bir canlılık getirerek, farklı bir atmosfer yaratılmasına neden olmakta aynı zamanda, kültür ve sanat ortamına da bir hareket ve yenilik katmaktadır. Ressamlar Osmanlılar ile ilgili konulara yönelerek, günlük yaşamlarına dair resimler yapmaya başlamışlardır. 1721'de Paris'e elçi olarak giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin (?-1761) Paris'teki dolaşmalarını gösteren birçok oymabaskı ve tablo yapılmıştır. Örneğin; Ressam P. D. Martin onu "Kralın 21 Mart 1721'deki kabulünden çıkarken" adlı tablosunda ölümsüzleştirmiştir. Bu tabloların bazıları 1746 Salonu'nda sergilenmiştir¹⁴. Ressam Van Mörk'ün¹⁵ Şark kıyafetine, Şark adetine ait debdebeli resm-i kabullere dair resmettiği tablolar Paris sosyetesindeki kadınlar arasında pek rağbet görmüştür. Yine bir başka ressam, Lancret "Aşık Türk" adıyla bir tablo yaparak, Place Vendôme'da, Mösyö de Boloynik¹⁶ Oteline asmıştır. Yirmisekiz Çelebi Paris halkını o derece cezbetmiştir ki, herkes sefirinden başka, kendisini gönderen ülkenin hayat ve adetiyle meşgul olmaya başlamıştır. Mesela "Mercure de France" dergisi, İstanbul ile ilgili haberler yazıyor, kitapçı camekanlarında Şarkın adetine, siyasetine ve tarihine dair eserler yer alıyordu. Montesquieu, daha önce bir İran sefirinin Paris sefaretini münasebetiyle "Acem Mektupları"nı (1721) yazmış; sonra da bunu takliden "Türk Mektupları" yazılmıştır. Artık roman kahramanları da Türklerden seçilmeye başlamıştır. Birçok romanlarda korsanlardan, saraylara kapatılmış genç cariyelerden, odalıklar kaçırılan cüncülerden¹⁷, kıskanç ağalardan, harem bekçilerinden bahsediliyor, Şark hayatını

gösteren bu tasvirlerden halk sonderece memnun oluyordu. Mehmed Efendi'nin ziyaretinden sonra yayımlanan romanların en önemlileri "Cousin de Mahomet", "Abau Mauslen" ve daha pek çok eser yer almaktadır¹⁸. Ayrıca Mehmed Efendi'nin Paris'te bulunması büyük hayranlıklara yol açar. Bu tesirle canlı bir kültür merkezi olan Paris'ten bütün Avrupa'ya, "Turquerie" diye isimlendirilen, Türk'e has bir zevk, giyim-kuşam, dekor, zerafet modası yayılır¹⁹. Yine 1797 yılında Paris'e es-Seyyid Ali Efendi (1757 ? -1809) adında bir elçi daha gönderilmiştir. İlk daimi elçi olan es-Seyyid Ali Efendi'nin Paris'te bulunması, eğlence hayatında daima yenilik ve çeşitlilik arayan Paris kadınları için yeni bir olay yaratmıştır. Ali Efendi, bir müddet sonra Paris'in eğlence hayatına katılarak tiyatrolara, balolara gitmeye başlamıştı. Hemen hemen bütün kadınlar onunla sohbet etmeyi arzu ediyor, bütün balolarda onun bulunmasını temenni ediyorlardı. Elçinin kadınlar üzerindeki etkisi çok kuvvetli olmuştur. O zamana kadar giyilen Yunan kıyafetleri terk edilmiş, yerine odalık ve sultan kıyafetleri geçmiştir. Madam de Taylen²⁰ Odeon'da verilen bir baloda sırf alaturka giyinmiş; her tarafta Şark usulü şapkalar moda olmuştur²¹. Öte yandan onun gidişi nedeniyle Paris İstanbul semtlerinden biri haline gelmiştir: Moda tüccarları türban biçiminde başlık, Türk külâhı, Türk tarzı ve odalık tarzı kıyafet siparişlerini karşılayabilmek için hayli çalışmak zorunda kalmışlar²².

Dönemin önde gelen gazetelerinde de gelen Türk elçileri hakkında geniş yazılara yer verilmektedir. Mehmed Efendi'nin gelişi ve ikametinin etkisi büyük olmuştur. Devrin gazeteleri bu olaya büyük yer vermiş; "Gazete" elçinin Paris'e girişini ve kralla ilk görüşmesini anlatan, on iki tam sayfadan meydana gelen özel bir sayı çıkarmıştır²³. 1794 yılında İngiltere'ye giden Yusuf Ağâh Efendi (1744-1824) hakkında "The Times", "The London Gazete" ve "True Briton" da çeşitli haberler yer almaktadır. İngiliz basını ve kamuoyu, Türk elçiliğinin Londra'da açılacağından duyurulmasından itibaren Türkler'e Türk gelenek ve göreneklerine büyük ölçüde ilgi duymaya başlarlar. Bu arada Türkler'in sigara

içme geleneği, pipo ve nargile kullanımı halk arasında yaygın olarak konuşulur. Ayrıca elçiyle beraber gelen genç Türk memurlar ve hizmetliler de halk kitlesi, özellikle kadınlar tarafından büyük ilgi ile takip edilmekte idi. Türk şerbeti en beğenilen, içecek olup, Türk mendilleri ise halk arasında en çok rağbet gören eşyalardan idi²⁴.

Ticari Alışverişiyle Birlikte Küçük El Sanatlarında Görülen Etkiler

Türk tesirinin Avrupa'da geniş ölçüde yayılmasına yol açan etkenlerin içerisinde, ticari alışverişler küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir. Doğu ve Batı arasındaki ticaret alışverişi, 1453'den sonra hızlanmış, İstanbul'dan Avrupa'ya, özellikle İtalya'ya göç edenler beraberlerinde birçok sanat eseri de götürmüşlerdi. Diplomatik ilişkilerin artmasıyla birçok Türk sanatçı da Avrupa'da çalışmıştı²⁵. 15. ve 18. yüzyıllarda ekonomik alanda gelişme gösteren Osmanlı endüstrisinin lüks tüketim malları Doğu'dan Batı'ya aktarılmaktaydı. 15. yüzyıldan sonra hızlanan ticaret çok sayıda halı, kumaş, seramik ve madeni eşyayı ihracat yoluyla Avrupa'ya ulaştırmıştır. Buna 16. yüzyıldan sonra sayısı giderek artan Avrupalı tüccar ve gezginlerin Türkiye'den satın aldıkları mallar da eklenmiştir²⁶. Özel siparişlerin de çoğunlukta olduğu mallar arasında çini duvar kaplamaları, seramik günlük kullanım eşyaları, oymalı kakmalı eşyalar, halı, dokuma kumaşlar, maroken, silahlar, Türk ve Arap atları, kokular, tathırlar, şekerleme gibi ürünler Batı'da büyük bir hayranlık uyandırmış. Ticari alış-verişlerin artması kültür ve sanat etkileşimindeki yoğunluğu hızlandırmıştır. Böylece Osmanlı ülkesinden ithal edilen ürünlerin Avrupa pazarlarında geniş yer tuttuğunu görüyoruz. Bu ürünlerde küçük el sanatlarına ait malların yaygınlığı gittikçe artarak, bu konudaki talepleri de hızlandırmıştır.

Çini: Türk sanatının en seçkin örneklerini veren Türk çini ve keramikleri, Avrupalıların beğenisini kazanarak bunların kapladığı pazar payı da genişlemiştir. 15. yüzyıl boyunca İznik'te imal edilip ve Milet'ten özellikle

İtalya'ya ihraç edilen, bu nedenle de kaynaklara "Milet işi" çiniler olarak geçen oysa, İznik Erken Dönem Osmanlı Çinileri olarak tanımlanan bu grup kullanım eşyasının İtalya'ya ihraç edilmesi, bu ülkedeki Majolika imalatının ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Gerek biçim, gerek de süsleme açısından Osmanlı ithal seramiklerin etkisi altında kalmış, özellikle Albarello denilen ilaç kapları bu teknikle imal edilmeye başlamıştır. Daha sonra ise, özellikle 16-17. yüzyıl İznik çini imalatının en özgün ve gelişmiş örneklerinin ortaya çıktığı dönemlerde, bu tip tabaklar majolika tekniği ile doğrudan doğruya İtalya'da imal edilmiştir (**Resim 1**). 16.yüzyılda Osmanlı çinilerinin kaliteli bir biçimde üretilmesi, Hollanda'da aranan ve ithal edilen bir mal olmasına neden olmuştur. Özellikle 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başından sonra gelişmeye başlayan Hollanda Delft seramik imalatında Osmanlı çini tabaklarının etkisini bulmak olasıdır. Tıpkı İtalyan Majolika imalatında olduğu gibi, Delft seramikleri arasında da gerek biçim gerek süsleme açısından Osmanlı çini tabaklarını örnek alan imalat çoktur²⁷.

İngiltere müzelerinde ise el yazmalarından sonra en fazla görülecek örnekler Türk çini ve keramikleridir. Yazılı kaynaklar ve eserler incelendiği zaman Türk çini ve keramiklerinin 16. yüzyılın ikinci yarısından önce İngiltere'ye gelmediği anlaşılır. İngiltere koleksiyonlarında bulunan dört adet İznik keramiğinin, 1585-1598 yılları arasında Londralı bir kuyumcu tarafından eklenen gümüş kaide, kulp ve kapaklarındaki tarih ve damgalardan hareket ederek, 16. yüzyılın ikinci yarısında İznik keramiklerinin İngiltere'ye ulaştığı anlaşılmaktadır (**Resim 2**). 1599 yılında İngiltere'yi gezen İsviçreli T. Platter, uzun yıllar Hindistan'da bulunan Mr. Cope'un garip eserlerle dolu konsolunda, Türk ibrik ve kapları gördüğünü anlatır. 1612 yılına ait bir envanter defterinde M. T. Bishopgate'in mutfağında bir şilin altı pens değerinde topraktan yapılmış bir Türk leğeniyle, boyalı tabaklar kayıtlıdır. Essex'in güney batısında Waltham Abbey'nin güney kısmında Sewardstone Street'de Ortaçağ yaşantısını incelemek ve bölgedeki Ortaçağ ve daha sonraki

çömlek işçiliğinin gelişmesini izleyebilmek amacıyla 1966 yılında yapılan kazıda da bir İznik çinisi ortaya çıkarılmıştır²⁸.

16. yüzyılda İznik çini ve keramikleri Avrupa'da çok beğenilmekteydi. Bu yüzyıllarda satın alınan çini ve keramiklerin çok üstün kalitede olduğu sanılmaktadır. Alışılmışın dışında bir şekle sahip olan küçükü büyüklü bir dizi İznik tabağının çiçekli motifleri arasında yer alan ve Avrupalı bir aileye ait olduğu sanılan hanedan armaları, bunların İznik atölyesinde sipariş olarak yapıldığı ve bu atölyelerin zaman zaman yabancı tüccarların siparişlerini yaptıklarını göstermektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'ye ulaştığı sanılan dört İznik keramiği dışında, gerçekte İngiltere'ye çok sayıda Türk keramiği geldiği sanılmaktadır. 17. yüzyılda sarayın çini siparişleri azalmış, İznik çini atölyelerini ise bir süre Avrupalı ve Rum müşterilerin ayakta tuttuğu sanılır. 17. yüzyılda Türk keramiklerinin İngiltere'ye zaman zaman yolcu beraberinde özel eşyalar arasında girdiği sanılır. Bunun yanında ticari amaçlarla getirilenler de vardır. Levant Company'nin 1669-1671 yıllarına ait gümrük kayıtlarında Türkiye'den getirilen kahve fincanları görülmektedir. Kraliçe Mary'nin (1689-1694) Doğu çinilerine karşı düşkünlüğü 1689-1702 yılları arasında İngiltere'de evlerde çini konsollarının moda olmasına yol açmıştır²⁹.

Öte yandan çeşitli nedenlerle Avrupa müzelerinde yer alan çok sayıda Türk eserlerine rastlanmaktadır. İsviçre'deki, Cenevre Ariana Museum'de Türk keramiklerinden oluşan çok önemli bir koleksiyon görülmektedir. Müzenin İslam Ülkeleri Keramikleri Bölümü'nde sergilenen 300 kadar yapıtın yüzden fazlası Türk keramiğidir. Aynı bir bölümde yer alan Türk keramiklerinden 33 tabak, 46 duvar çinisi, 8 sürahi 16. ve 17. yüzyıl İznik kaynaklıdır. Bu koleksiyona 21 parçadan oluşan bir Kütahya keramik grubu da eklenmiştir. 16. ve 17. yüzyıl İznik tabakları, duvar çinileri ve sürahiler, klasik desenleri ve formlarıyla, başka koleksiyonlarda ve müzelerde sergilenen örneklerden farksızdır. Bu devirde Avrupa'da pek tutulan İznik keramiklerinin Avrupa çömlekçileri tarafından

taklitlerinin de yapıldığını söyleyebiliriz. Ama bunlar pek başarılı olamamışlardır³⁰. Viyana Österreichisches Museum für Angewandte Kunst'da Müzesi'nde büyük çoğunluğunun halı, kumaş ve çini parçalarının oluşturduğu müzedeki Osmanlı eserleri içerisinde 16. ve 17. yüzyıl duvar çinilerinden parçalar bulunmaktadır. Büyük bir olasılıkla ufak birer hatıra olarak getirilen bu parçalar arasında, İstanbul Piyale Paşa Camii'ne ait olduğu söylenen çiniden bir pencere alınlığı en önemli yeri tutar. Bu panonun tıpkı benzerleri Avrupa'nın diğer müzelerinde ve Amerika'da da bulunmaktadır. Tekniği açısından 16. yüzyıla tarihlenen bu panonun, Piyale Paşa Camii'nden gitmediği yapılan araştırmalarla anlaşılmıştır³¹.

Macaristan'da Türk tesiri gösteren keramik eşya, 16. yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. Bunu, "kanunname"lerden başka kazılardan elde edilen bilgiler de ispatlamaktadır. Peç şehrindeki müzede bulunan Türk çanak çömlek koleksiyonu, Macaristan'daki en önemli koleksiyondur. Bu malzeme üzerinde çeşitli incelemeler yapılarak bunların Bosna-Hersek'teki Türk eserleriyle yakından ilgili olduğu ortaya çıkartıldı³². Estergon Müzesi'ndeki Türk keramikleri ise bambaşka bir yüzle ortaya çıkar. Bu müzede hem çömlekçilik eserleri, hem de bakırcılık örnekleri vardır. Keramik eşyanın bir kısmı, 1926 yılında Szenttamás Dağı'nda, Türklerin "Tepedelen" dedikleri kale yakınlarında meydana çıkartılan bir keramik fırınında bulunmuştur. 1926'da rastlantıyla bulunan bu eserlere, aynı yerde 30 yıl sonra, 1956'da yapılan kazılarla yenileri ilave edildi. Tarihi verilere bakılırsa bu malzeme 16. yüzyıl sonlarına aittir. Tepedelen Kalesi yakınındaki fırında bulunan keramik eşyanın çoğu ayaklı tabak ve çanaktır. İçlerinde Türkçe ve Arapça yazılı olanı da vardır (**Resim 3**). Keramik eşyanın dışında Macaristan'da pek çok Türk tesiri gösteren bakır kapacak bulunmaktadır³³. Bununla birlikte Transilvanya'da bulunmuş çini bir sobaya ait parçalarda Türk tesiri görülmüş, bunlar asıl biçimlerini buldukları yerde, yani Transilvanya'da almıştır³⁴.

Osmanlı yapılarını süsleyen çini duvar kaplamalarının Avrupa ülkelerinde yayıldığı saha ise sadece saray ve saray çevresinde kısıtlı bir lüks ithalat malı olarak karşımıza çıkmaktadır. Romen Prensi V. L. (1595-1661) 1636-40 yıllarında Yaş (Jassy), Suceava ve Hirlean'daki prenslik saraylarını onartırken İznik çini atölyelerine duvar çinileri ısmarlar. Romanya dışında bu tür malzemenin kullanım alanı bulunduğu diğer bir örnek ise Venedik'tir. St. Lazaro Kilisesi'nin duvarları 18. yüzyılda Kütahya'da imal edilen Osmanlı çinileriyle kaplanmıştır³⁵.

Maroken: Türkiye'nin zenginler nezdindeki prestijini arttıran, bir başka mal da maroken³⁶ adı verilen tabaklanmış keçi derisidir. O dönemde Doğu Akdeniz'e özgü malların ithalatı içinde hiç de küçük bir yere sahip olmayan bir üründür. Osmanlıların bu ürünü elde etmedeki zenaatsal teknikleri, mükemmellik ve nitelik açısından ün kazanmıştı. Maroken, kitap ciltleri için olduğu kadar, koltuk ve kanepelerinde de kullanılan, son derece lüks ve kullanımı pahalı bir üründür. Fransa'ya oldukça geç giren bu ürün İstanbul'dan alınarak İtalya ve Venedik üzerinden ancak, 16. yüzyılda girmiştir. En eski Fransız kraliyet maroken ciltleri, R. Estienne'in (1538-1540) yaptığı iki filo³⁷ Kitab-ı Mukaddes cildi olmalıdır. Fransa'da iktidarın en yüksek çevrelerinden kaynaklanan bazı 17 ve 18. yüzyıl belgelerinden Doğu Akdeniz'de görevli kişilerin bu cins derilerin alımına büyük özen göstermelerinin emredildiği anlaşılmaktadır³⁸.

Maroken, büyük esnekliğinden ötürü döşemecilik alanında da aranılan bir malzeme olmaktaydı. H.Havarad, "*Dictionnaire de l'Ameublement et de la Décoration*" adlı kitabında bu malzemeyle kaplanmış bazı mobilya örneklerini işaret etmektedir. 30 Ocak 1681'de düzenlenen "*L'Etat des Meubles de la Couronne*" adlı çalışmada küçük altın ve gümüş işlemlerle süslenmiş ve çepe çevre şerit geçirilmiş maroken bir yatak örtüsü zikredilmiştir. 17. yüzyılda Fransa'da tahtirevanlar da çoğu zaman marokenle kaplanmaktaydılar³⁹.

Dokuma-kumaş: Özel siparişler üzerine Avrupa'ya gönderilen mallar arasında Osmanlı kumaşları, Bursa kadife ve ipekleri ayrı bir öneme sahiptir. Bilhassa Fatih Sultan Mehmed tarafından imalatçılara verilen vakıfane⁴⁰ emirlerden sonra, İtalyan Venedik'li, Cenovalı büyük tacirler vasıtasıyla bu kumaşlardan Fransa'ya, İngiltere'ye, Almanya'ya büyük miktarda sevkiyat yapılmakta idi. Bunlar Polonya'dan İskandinavya'ya gidiyordu⁴¹. Dokuma sanatı Osmanlı döneminde 15. yüzyıldan sonra zengin örnekler vererek çeşitliliği, kaliteleri, renk ve süslemeleriyle üstünlüğünü kanıtlamıştır. Önce Bursa'da, daha sonra İstanbul'da gelişen Türk dokuma sanayiinin ünü, 17. yüzyıl ortalarına hatta 18. yüzyıl başına kadar Avrupa'da da devam eder⁴². 16. yüzyılda Bursa çatma yastık yüzlerinin ünü yurt dışına yayılmıştır. Çok pahalı olmasına rağmen dış pazarda rağbet görmüş. Ayrıca saray tarafından görevlendirilen elçi heyetlerinin yabancı devlet başkanlarına sunduğu hediyeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa ve Amerika müzelerinde bu kadar çok çatma yastık yüzünün bulunmasının bir sebebi de budur. Batılıların broker dedikleri kemhaları da çok meşhurdur. 16. yüzyılda Batı'dan özellikle papaz kıyafetleri ve imparatorluk çevrelerinden tören kıyafetleri için siparişler verilmiştir. Günümüzde böyle Osmanlı kemhalarından yapılmış papaz elbiseleri müzelerde ve kilise hazinelerinde bulunmaktadır⁴³. İsveç'te bu Türk kumaşlarının en güzel numunelerinden yapılmış olan papaz elbiseleri zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir. Londra'da (Victoria and Albert Museum), Paris'te (Musée des Art Décoratifs), Lizbon'da (Gulbenkian Museum), St. Petersburg'daki (Hermitage Museum) müze ve özel koleksiyonlarda Osmanlı devrine ait bilhassa Bursa, Bilecik, İstanbul'daki (Üsküdar) el tezgahlarında dokunmuş çatma kadife, atlas, kemha, diba, canfes, sevai, seraser, zerbaft gibi adlar alan çeşitli kumaşlar sergilenmektedir.

Dokumacılıkta görülen bu çeşitliliğin yanı sıra, boyacılıkta elde edilen deneyimle, renklerde de çeşitliliğe ulaşıldı. Bu renklerden "Türk kırmızısı" olarak tanınan al, 18. yüzyıl sonuna kadar, Avrupalıların ağırlığınca altın

ödeyerek satın alabildiği bir sırrın ürünüydü. Yüzyıllarca ülke zenginliğinin bir göstergesi gibi bolca kullanılan kırmızı renk başta olmak üzere Türk mavisi, yeşil ve sarı renklerde çok çeşitli tonlar bu dokumalara can vermiştir. 16. yüzyıldan başlayarak Avrupa pazarları Türk dokumalarını ısrarla arayıp kullanmaya başlayınca, dönemlerinin soyluları bu kumaşlardan dikilmiş giysileriyle ressamalara poz vererek soyluluklarını ölümsüzleştirmeye çalıştılar. Örneğin; E. di Toledo'nun 1546'da A. Bronzino tarafından yapılan resminde (**Resim 4**), üzerinde çatma'dan yapılmış bir kıyafeti bulunmaktadır⁴⁴.

İngilizler'in Osmanlı pazarında kendi yünlü kumaşlarını pazarlama gayretlerine karşın, Türk kumaşlarına karşı bir tutkuları vardı. Daha ilk yıllardan itibaren bunları satın almanın yanısıra, nasıl yapıldığını öğrenip, taklitlerini yapmak için Osmanlı İmparatorluğu'na giden tüccarlara direktifler vermişlerdi⁴⁵. 16. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı pazarının taleplerini karşılamak üzere yünlü kumaş imalatında kaliteyi yükseltme ihtiyacı duydular, kaşmir tipi kumaş üretimini bırakmış yerine kaliteli bir yünlü kumaş üretmeye başladılar⁴⁶. R. Hakluyt, 1582 yılında İstanbul ve Türkiye'nin diğer yerlerinde neler yapılabileceğini bir dizi kurallar halinde yazıp, Türkiye'ye giden bir arkadaşına vermiştir. 16 ve 17. yüzyıllarda Türk kumaşlarını çok beğenmişler, önceleri bunları Türkiye'den almışlar, fakat daha sonra taklitlerini yapmışlardı⁴⁷.

Batı'da yünlü kumaş üretiminin gelişmesinin kaynağı Levant (Doğu Akdeniz) pazarıydı. Ayrıca pamuklu kumaş sanayiinin doğması ve Sanayi Devrimi, Hindistan ve Osmanlı pazarlarıyla doğrudan ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu 16 ve 17. yüzyıllarda Avrupa pazarlarına, özellikle Fransa'ya ucuz pamuklu ürünlerini ihraç etmeyi sürdürdü. İzmir'den ihraç edilen beyaz ve mavi kaba pamuklu ürünler Marsilya'da büyük rağbet görüyor ve Amerika'daki plantasyon ve kolonilerdeki köleler için ucuz giysi olarak kullanılmak üzere (kot patolonların kökeni) buradan İspanya'ya ihraç ediliyordu⁴⁸. 16 ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı ülkesinden Avrupa'ya ihraç edilen Türk

kumaşları elbise veya evlere perde olarak dikilerek Avrupalıların beğenisine sunulmuştur.

Halı: Doğu'dan Batı'ya akan bu eşyalar arasında özellikle Türk el sanatlarının önemli örneklerinden biri olan halı, Avrupa kültür tarihi açısından hayli önem arz etmektedir. Haçlı seferleri sırasında Avrupa'da tanınan halı, 13. yüzyıl sonlarında lüks bir tüketim maddesi olarak yayılmış, saray ve şatolar halılarıyla döşenmeye başlanmıştır⁴⁹. 1450-1550 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile ticari ilişkileri İtalyanlar tarafından yürütülüyordu. İtalya bu yıllarda Osmanlı ürünlerinin satıldığı zengin bir pazar olmakla kalmamış aracı rolünü de oynamıştır. Böylece Türk halıları Venedik ve Cenevizli tüccarlar tarafından Avrupa'ya ulaştırılmış⁵⁰. 13 ve 15. yüzyıllarda Anadolu'da dokunan bu halıların, şenlik ve törenlerde süs amacıyla pencere ve balkonlara asıldığına ya da gondollara serildiğine, dini konulu resimlerde de fon olarak kullanıldıklarına tanık olmaktayız⁵¹.

Halının ithal edilmesinin ardından, Avrupa'da kullanım sahasının genişlemesiyle birlikte pek çok Batılı ressamın tablo ve freskolarında dekoratif bir unsur olarak ele alınmıştır. Dini nitelikli kompozisyonlarda masa üzerine ya da yere serili, balkondan sarkan veyahut bir kilisenin apsisini süslemede Türk halılarının kullanıldığını görmekteyiz. Stilize hayvan figürlü ve geometrik motifli halı desenlerinin Avrupa'daki erken tarihli örnekleri, özellikle Asisi ve Floransa ekolünün ressamaları tarafından tasvir edilmiştir. Asisi'de Giotto ve mektebine atfedilen bir resimde (**Resim 5**), Prato'da St. Spirito'da bulunan gene aynı ekole ait bir diğerinde ve Floransa'da St. Maria Novella'da bulunan bir freskoda halı tasvirlerine rastlanmaktadır⁵². J. van Eyck ve talebesi P. Christus, V. der Weiden, V. der Goss gibi Flaman ressamaları Hz. İsa'nın hayatıyla ilgili çeşitli sahneleri tablolarında işlerken, kilise apsislerine veya yere yayılı bir Türk halısını da resmetmişler. Bu durum Venedik resim ekolünde de görülür. Haçlı seferleri sebebiyle Türk sanatını öğrenen Batı Hıristiyanları resim ekollerinde özellikle L. Lotto, V. Carpaccio, J. Bassano, Bellini ailesi ve diğer Venedik resim ekolü ressamaları eserlerinde Türk halılarını

göstermişlerdir⁵³. Batılı ressamın içinde Türk halılarını resimlerinde çokça işleyen, ancak yanlış olarak "Holbein halıları" adıyla anılan H. Holbein'in resimleri bilinen en tanınmış örneklerdendir. 1526'da İngiltere'ye yerleşen H. Holbein VIII. Henry'nin (1509-1547) sarayında görev almış ve saray alayları için, giyim-kuşam ve mücevherat desenleri çizmiştir. Tablolarına, işlediği Türk halılarına adını veren Holbein 1526'da İngiltere'ye yerleştikten sonra da Türk halısını resimlerinde sıkça kullanmıştır (**Resim 6**). İngiliz portre ressamı W. Larkin, bugün birçoğu Suffolk koleksiyonunda bulunan ve 16.yüzyıl sonu ile 17.yüzyıl başında İngiliz saray modasını yansıtan portrelerinde pek çok Holbein tipi halı kullanır (**Resim 7**)⁵⁴. Böylece Türk halılarının Batı resim sanatında uzunca süre kullanılmış olduğunu görmekteyiz.

Avrupa kendisinden daha gelişmiş bir "endüstriden" bu tür malları almakla yetinmemiş, gelişmekte olan endüstrisine katkı olsun diye bu tür malların benzer örneklerini yapmaya çalıştığı gibi, bunları daha iyi üretebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'na uzmanlarını göndererek o işin inceliklerinin de öğrenilmesine çalışmıştır. Halı dokumacılığını yakından görsün ve hatta çalıştırmak üzere Avrupa'ya Osmanlı ustalarını getirsin diye Flaman ressam P. C. van Alost, Kanunî Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a gönderilmiştir. Fransa'da IV. Henri (1572-1610) zamanında kurulan halı atölyelerinde ithal edilen Osmanlı malları kopya edilerek, Türk düğümüyle yapılan yeni bir imalata geçilmiştir⁵⁵. M. de Médicis'nin (1573-1642) çevresinde, kraliçe için halı dokuyan Türk asıllı hanımlar ve aynı işte uzmanlaşmış birkaç kişi bulunmaktadır. Aslında çok daha önceleri Paris'te bir "Müslüman halıcılar" loncası bulunmaktaydı; bu lonca 1568'de "pike ve karyola örtüsü imalatçıları loncasıyla", tek bir lonca halinde birleşmişti. Bununla birlikte 17.yüzyılda İzmir'den Fransa, İspanya ve Piemonte'ye halı sevkiyatı yapılmıştır⁵⁶.

İngilizler'i Türk sanatlarında en fazla etkileyen sanat dalı Türk halı sanatı olmuştur. 15. yüzyılda birkaç Türk halısı İngiltereye ulaşmış, 16.yüzyılda ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan ithal edilmekle beraber, yine

de değerli, nadir bulunan lüks eşyalar sayılırdı. Öte yandan 16.yüzyılda Türk halılarının taklitlerinin yapıldığı görülür⁵⁷. Türk halıları 16.yüzyılın ikinci yarısında daha da yaygınlaşmış ve Londra'nın hemen hemen bütün büyük evlerinde kullanılmıştır⁵⁸. 18.yüzyıl ortalarında The Royal Society of Arts, bu sanatı teşvik etmek amacıyla yarışmalar düzenler. Ödül kazananlardan biri olan T. Wtitty'nin, Axminster'de bir halı fabrikası kurmuştur⁵⁹. Bugün birçok Türk halısı, Avrupa müzelerinin değişik salonlarında sergilenmektedir. Viyana Österreichisches Museum für Angewandte Kunst'da 16 ve 17. yüzyıla ait yıldızlı, madalyonlu, kuşlu ve Holbein tipi büyük ebatlarda halılar bulunmaktadır⁶⁰.

Yukarıda görüldüğü üzere Doğu'dan Batı'ya akan bu ürünler sadece Avrupa toplumunun beğenisi sınırında kalmamış, Avrupalılar bunların üretimine de öncelik vererek yeni endüstri sahaları oluşturmuşlardır. Doğu'dan giden eşyaların Avrupa'da yaygınlaşmasıyla birlikte, yeni bir moda akımı olan koleksiyon merakının da başlamasına neden olur. Önceleri silah ve koşum takımları toplayan asilzadeler başka alanlarda da yeni koleksiyonlar meydana getirmişlerdir. Türkiye'den ithal edilen porselen, ayna, pipo, koşum parçaları, madalyalar ve lake eşyanın yanında arkeolojik değeri olan diğer eşyalar, örneğin Türk mezar taşları, Türk paraları, Türk minyatürleri, muskalar, halılar ve özellikle el yazması kitaplar aranan eşyalar arasındadır. Avrupa'da görülen Osmanlı etkileri önceleri, koleksiyon merakıyla birlikte, küçük el sanatlarında, günlük kullanım ve süs eşyalarının yanısıra dekoratif unsurlarla ve de sosyal yaşantıda kendini hissettirirken, zamanla mimaride, edebiyatta, resimde, müzikte⁶¹ ve de giyside ciddi ve kalıcı örnekler meydana getirmeye başlamıştır.

Mimarideki Etkiler

Macaristan, Yugoslavya, Bulgaristan gibi Türk egemenliğinin hakim olduğu bölgelerde ana yurttan görülen dini ve sivil mimari örneklerin benzerleri yer alırken, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin parklarında münferit halde yapılagelmiş Türk köşklerinin

yanı sıra, minyatür cami ve minareler yaygınlaşmıştır; sosyal yaşantının vazgeçilmez öğeleri olan Türk hamam ve kahvehaneleri de bu süreçte, mimari alandaki etkileşimlerin birer parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaklaşık 600 yıl Osmanlı-Türk egemenliği altında bulunan Balkanlar'da Türk üslubunun çizgilerini görmek son derece doğaldır. Balkanlar 14. yüzyılda Osmanlı egemenliğine katıldığı dönemde yerel krallıklar tarafından idare ediliyordu. Osmanlılar, Balkanlar'da hakimiyetini kurarken istihkam ve istihdam faaliyetlerine başladı. Yeni fethedilen bölgelerde, Osmanlı idare sistemini kuvvetlendirmek için Anadolu'dan Balkanlar'a memur, esnaf, usta, zenaatçı, tüccar ve din görevlisi gibi Türk aileleri iskana tabi tutuldu. Balkanlar'da Osmanlı yapılarının ilk banileri, Anadolu'dan Balkanlar'a göç eden bu Türk aileleri ile orada İslâmiyet'i kabul eden yerli halktır⁶². Balkanlar'ın hemen her ülkesinde camilerde, köprülerde, han ve hamamlarda Türk mimari unsurların yanısıra Türk mimarlarının da ortaya koyduğu birçok esere rastlanılmaktadır. Zamanla Osmanlı kültürünün bir parçası olan mimari dokunun çok geniş bir alana yayılarak, bu geniş coğrafyada Türk-İslâm kültürünün izlerini taşıyan pek çok yapının yer aldığına tanık olmaktadır. Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Arnavutluk'ta, Makedonya'da, Bosna-Hersek'in her yanında, Yugoslavya ve Hırvatistan'ın kimi şehirlerinde ve de Romanya'da Türk sanatının çok çeşitli örnekleri yer almaktadır (**Resim 8**). Diğer yandan Türk sanatının esintileri Doğu Avrupa ülkelerinde de görülmektedir. Bu ülkelerin başında 1526-1699 yılları arasında Osmanlı idaresinde bulunan Macaristan gelir. Macaristan'daki Türk mimari anıtlardan camiler ilk sırada gelmektedir. Bunları kalabalık bir grup olarak hamamlar ve ılıcalar izler. Polanya'da ise cami ve hamamların dışında 18. yüzyılda yaygın olarak yapılagelmiş olan Türk köşklarine rastlanılmaktadır.

Yapılarda Osmanlı öncesi yerli geleneklerin özellikleri ile Osmanlı sentezinden ortaya çıkan yeni üslup özelliklerini de görmek mümkündür. Balkanlar'da yerli geleneklerin Osmanlı

mimarisine etkisi, bölgelere ve hatta şehirlere göre farklılıklar göstermektedir. Ohri'deki camilerin (Emin Mahmut Camii, Ali Paşa Camii, Kuloğlu Mehmed Çelebi Camii) çokgen planda inşa edilmesi, Batı Makedonya ve Arnavutluk yapılarında ise duvar resimlerine gereğinden fazla yer verilmesi, bu yerli mimari ve süsleme sanatı geleneklerinin Osmanlı yapılarına da yansıdığını göstermektedir⁶³. Bulgaristan, Makedonya ve Batı Trakya'daki yapılar, Bursa ve Edirne'deki yapılarla gerek plan, gerekse inşaat teknikleri açısından benzerlik gösterirken, Bosna-Hersek'teki yapılar, 16. yüzyıl Klasik Osmanlı Mimarisi ile paralellikler göstermektedir. Başka bir deyişle, bir bölgenin Osmanlı topraklarına katıldığı tarihte işlenen Osmanlı sanatı üslubu, o tarihten sonra fethedilen bölgelerde uygulanmaya başlar. Bu durum Edirne Eski Camii (1414) ile Sofya Mahmut Paşa Camii (1463), Filibe Hudâvendigâr Camii (1464) (**Resim 9**) ve Bursa Muradiye Camii (1425) ile Üsküp İsa Bey Camii'nde (1475) 40-50 sene aralıkla tekrarlanmış olarak görülmektedir⁶⁴.

Osmanlılar, inşa ettikleri değişik yapı türleri (cami, medrese, han, hamam, imaret, bedesten v.b.) ve oluşturdukları külliyelerle Osmanlı hakimiyetinin Balkanlarda görüldüğü ilk yıllarından itibaren şehircilik anlayışına yeni bir boyut kazandırmışlardır. Osmanlı külliyesi, Balkanlar'da şehirlerin ve ticaret merkezlerinin oluşmasında öncülük etmişlerdir. Bosna-Hersek'in başkenti Sarayevonun (Saraybosna) merkezi olan Başçarşı'nın ortasındaki şadırvandan sağa, sola, ileriye ve geriye uzanan sokaklar, eski İstanbul ve Bursa sokaklarını andırır. Buradaki dükkânlarda, eski Türk zenaatları, bugün de yaşatılmaktadır. Bedesten ise, Anadolu'nun çeşitli kentlerindeki bedestenlerden farksızdır⁶⁵.

Avrupa'nın batısında, kuzeyinde ve de az da olsa güneybatısında zamanla Türk mimarisinin etkilerini taşıyan birçok umumi binalar yapıla gelmiştir. Floransa yakınında Poggio a Cajano'daki L. Magnifico'nun Villası'nda, Türk mimari tarzından esintiler yapıya yeni bir çehre kazandırmıştır. Villa ve arkasındaki yeşillikli

bahçenin keskin çizgilerle birbirlerinden ayırt edilmesi, bilhassa üç parçalı (ön avlu, asıl bina ve türbe bahçeleri) cami komplekslerinde veyahut ardarda sıralanan muhteşem avluları, set üzerinde oturtulmuş taht salonu ve aradaki (hususî) kısmın etrafını saran bahçeleriyle her zaman rastlanan ve izleri eski doğu mimari sanatının ilk kademelerine kadar geriye doğru takip edilen saray binalarında gördüğümüz tipik Osmanlı binalarını hatırlatır⁶⁶.

Batı ve kuzey Avrupa'da görülen mimari unsurlar içerisinde en yaygın yapı tiplerini Osmanlı köşkleri oluşturmaktadır. Bu yapı tiplerinin 18. yüzyılda tüm Avrupa'da yaygınlaştığını görmekteyiz. Kral ve asilzadelerin parklarında köşkler son derece olağan hale gelmiştir. Lehistan (bugünkü Polonya) Kralı S. Auguste'nin (1732-1798) kardeşi, Prens C. Poniatowski, Varşova yakınlarında bulunan Soletz'deki malikanesinde birkaç "Türk köşkü" inşa etmiştir. 1776 yılında, Prens'in mimarı B. Zug, içinde merdiveni olan çok yüksek bir minare yapmıştır⁶⁷.

Değişik ülkelerdeki mimarların Türk yapı karakterinin çeşitli sahalarını araştırarak bazı mimari öğeleri kullanmışlar; muhtelif ülkelerden İmparatorluğa gelen mimarlar buralarda bulunan yapıların planlarını, krokilerini ve eskizlerini hazırlayarak yeni fikirler edinip, ülkelere döndüklerinde uygulama alanları aramışlar. Osmanlı İmparatorluğu'na seyahat eden İngiliz bilginler arasında bulunan ve 1638 tarihinde İstanbul'a gelen matematik ve astronomi bilgini J. Greaves, cami yapımı ve çadır ölçüleri üzerine araştırmalar yapmış ve "*Observations on his Travels*" adlı eserinde bunlara değinmiştir. İngiltere'de özellikle Restorasyon devrinde Londra'yı silip süpüren 1666 yangınından sonra yeni yapı türleri aranmış, çeşitli ülke mimarisi yanında Türk mimarisi de araştırılmış ve bazı uygulamalar olmuştur. Ünlü İngiliz mimar Sir C. Wren, Türk camilerinin büyük kubbelerini nasıl yaptıklarını öğrenmek için D. North'a mektup yazmış, bunun üzerine de bu konuda C. Wren için bilgi toplamış. Sir C. Wren, St. Paul's Kilisesi ve başka yapıların kubbesini tasarlarken Türk kubbeleri kadar geniş bir kubbe yapma

gayesi ile böyle bir araştırma yapmış olmalıydı. Türk camilerini ilginç bulan İngilizler, 18. yüzyılda parklarda ilgi çekici minyatür örneklerini yapmışlardı⁶⁸.

Lehistan'da mimaride ön planda olan Türk üslubuydu. İslâm unsurlarının bazen de Çin unsurlarıyla karıştığı sözde minareler, sözde camiler yapılmıştır. Bütün bu modalar Lehistan'a Batı Avrupa yoluyla geçmiş asilzadeler bahçelerinde Türk mimarisinden ilham alan binalar, köşkler yaptırmıştır. Siedlce'de Oginski'lerin malikanesinde bir cami vardı. Ukrayna'da Biala Cerkiew yakınlarında, Kont F. X. Branicki, Aleksandria malikanesinde bir "Türk evi" inşa ettirmiş. Kral S. Auguste de, Varşova'da, Lazienki Sarayı bahçesinde Türk köşkleri yaptırmıştır. Bunları yapan mimar J. B. Kamsetzer'i daha evvel İstanbul'a yollamış; Kamsetzer, Ayasofya'nın, hamamların ve benzeri birçok binaların krokilerini, planlarını çizerek, Lehistan'a döndükten sonra Kral için "Türk evi" adıyla bilinen bir köşk yapmıştır. Bazı asilzadeler ise yanlarında Türk mimarları bulundurmuş; Doğu'ya birçok kez yolculuk yapan J. Potocki'nin hizmetinde İbrahim adında bir Türk mimar bulunuyordu. İbrahim'in Potocki'ye Uladowka'da yaptığı ufak bir Şark sarayı bulunmaktadır⁶⁹.

Lehistan'da birçok caminin bulunması, Türk mimari unsurlarının benimsenmesini kolaylaştırıyordu. Ufak camiler Şark ve Çin köşkleri modası Batı Avrupa'dan Lehistan'a geçince Doğu mimarisinin bazı unsurları bu ülkede daha evvel bilindiğinden çok çabuk benimsenip yayılmıştır. Bu camilerin en meşhurları Ukrayna'da, Kamenica, Sawran, Kowalowka ve Miedzyboz'dakilerdir⁷⁰. Osmanlı yapı karakterinde görülen cami mimarisinin bir unsuru olan minarelerin 18 ve 19. yüzyıllarda Hollanda'daki kiliselerin iç süslemesinde taklit edilmeye başlanır. Utrecht, Goes, Hasselt ve Dalfen'daki bazı kiliselerde bunun örnekleri hala görülmektedir⁷¹.

Mimaride görülen dış mekânların haricinde, iç mekânlarda da Türk unsurlarının etkileri yer almaktadır. Asilzadelerin evlerinde düzenlenen odalar Türk taklidi çinilerle, divanlarla

süslenmiştir. "Türk salonu" denilen bu odalara Türk evi özelliği vermek için duvarlarına Türk kilimleri ve halıları, Türk temalı resimler asılmaktaydı. Sarkık püsküllü Türk bellemeleri⁷² en çok rastlanan eşyalar arasındadır. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Ülkesi'ne gelen elçiler Türk tarih ve yaşantısıyla yakından ilgilenmişlerdir. Elçiliklerde görevli kişilerin Türk eşyalarına olan düşkünlükleri bilinmekle birlikte, bunlar ülkelerine dönüşte mutlaka Türk eserlerinden oluşan eşyalarla dönüyorlar ve böylece de büyük koleksiyonlar oluşturuyorlardı. 18. yüzyılda İstanbul'da elçilik görevinde bulunan İsveç elçileri G. Celsing (1723-1789) ve kardeşi Ulrik (1731-1805) 1750 ile 1782 yılları arasında elçilikte görev almışlar. Bu iki kardeşin görevleri sırasında Türkiye'den aldıkları çoğu 18. yüzyıla ait eserler bugün Bibi Şatosu'nda toplanmıştır. İsveç'in Stockholm yakınlarında Södermanlands'da bulunan ve üç yüz yıldır Celsing ailesine ait olan şatoda önceden tonozla örtülü açık bir mekân olan orta bölümü, dikdörtgen planlı bir "Türk odası" şeklinde düzenlenmiştir (**Resim 10**). Çepeçevre sedirlerle döşenmiş bu odadaki çeşitli halı ve madeni eşyanın yanı sıra, duvarlarında Türkiye konulu resimler yer almaktadır⁷³.

Ev içi dekorasyonlarda yer alan mobilyalarda da zaman zaman Türk izlerinden örnekler bulunmaktadır. 17 ve 18. yüzyıllarda Doğu sanatının etkisinin Alpler yöresine, özellikle de Tiroller'e İtalya üzerinden geçtiği bilinir. Bazı taşra mobilyalarının kapak kısımlarına stilize cami motiflerine benzer süslemelerle birlikte natüralist çiçek motifleri işlenmiştir. Bu tür mobilyalara "Türk mobilyası" gibi bir de takma lakap uydurulmuştur⁷⁴. İngiltere'de, mobilya alanında "Ottoman" denilen oturma grupları geliştirilmiş, 17. yüzyılda yine İngiltere'de "Turkey work" (Türk işi) denilen bir işleme moda olmuş, sandalye arkalıkları bunlarla döşenmiştir⁷⁵.

Avrupa'da açılan Türk hamam ve kahvehanelerine de burada değinmeden geçmek mümkün değildir. Bu hamamlar müstakil bir şekilde şehirlerin içerisinde kurulduğu gibi, bazı zengin ailelerin villalarının içlerinde de yer

almaktadır. İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nda görüp beğendiği Türk hamamlarının benzer örneklerini İngiltere'de de uygulamışlardır. Türklerin temizliğe düşkünlükleri ve Türk hamamları İngilizler'in ilgisini çekmiş yazılarında bunlara sık sık değinmişlerdir. İngiltere'de Türk hamamının 1679 yılında açıldığı belirtilmişse de bu tarihten en az dört-beş yıl önce açıldığı sanılır. Sir W. Jonnes adlı bir soylu, Türk hamamları açabilmek için 14 yıl süreyle kendisine patent hakkı verilmesini ister. Sir W. Jonnes, kendi gayretleri ve maddi imkanlarıyla Türk hamamlarının inşası konusunda bilgi ve maharet elde ettiğini ileri sürerek İngiltere, Wales ve Berwick'de bu sanatı kullanma ve uygulama hakkının sadece kendisine verilmesini ister. Bu başvuru üzerine 14 yıl süreyle Sir W. Jonnes ve ortağı tüccar Ch. Stisted adına patent hakkı yenilenmiş. 18. yüzyılda bu hamamların sayısı artmış ve bunlar genellikle kahvehanelerin yanında açılmıştır. Bu yüzyılda Londra'da Covent Garden, Türk hamamları ile tanınmış bir bölgedir (**Resim 11**)⁷⁶. Bütün Avrupa'ya yayılan Türk hamamları modası Lehistan'a 16 ve 17. yüzyıllar arasında Osmanlı topraklarında bulunan Macaristan vasıtasıyla girmiş olmalıdır. O devirde, bazı şehirlerde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hamamlara benzeyen hamamlar kurulur. Örneğin; Silezya'daki Landeck bonyoları, 1783 yılında Wroclaw'da eski Belediye banyolarının onarılmasına karar verildiğinde, Belediye memurlarından Pretorius'un bir müddet İstanbul'da bulunduğu için, hamamlar hakkında bilgi sahibi olduğu ve onun bu bilgisinden faydalanabileceği ileri sürülmüştü⁷⁷.

Türk hamamlarının yanı sıra Türk kahvehanelerinin de Avrupa'da yayıldığı saha oldukça geniştir. Avrupalılar'a yabancı olan kahvenin içecek olarak benimsenip yaygınlaşması yeni oluşumları beraberinde getirir. Kahvenin yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte, Türk kahvehanelerine benzer yapılar yavaş yavaş Avrupa şehirlerinde kurulmaya başlamıştır. Kahve 16. yüzyılda önce Türkler'de, sonra da Türkler vasıtasıyla dünyaya dağılır.

Osmanlı tüccarları ilk ihracatı İtalya'ya yapar⁷⁸. Fransa'da bu ürünün yaygınlaşması, 1640'lı yıllarda Doğu'ya yolculuk yapan Fransızlar'ın ülkeye getirmesiyle başlar. La Roque, "*Traité Historique de l'Origine et des Progrés du Café*" adlı kitabında, babasının krallığa ilk çekirdek kahve getirenler arasında yer aldığını ayrıca kullanımında işe yarayan küçük eşya ve araçları da getirdiğini bildirmektedir⁷⁹. Bu içeceğin ilk yayılma merkezi, Paris'ten önce Marsilya olmuştur. Kamuya açık ilk kuruluş bu kentte Ermeni Pascal'ın girişimiyle 1672'de açılır. Burada tütün içilmekte, oyun oynanmakta, aynı zamanda işler yürütülmekte, bütün bunlar bir fincan kahve içilirken yapılmaktaydı. Aynı Pascal Paris'e giderek, orada da benzeri bir kuruluş açmıştır. Çok sayıda eser ve seyahatnameler kahvenin kökeninin, Türklerin kullanma biçiminin ve bu konudaki adetlerin tanınmasına katkıda bulunmuştur⁸⁰. Türk elçisi Süleyman Ağa'nın (17.yy) 1669'da Fransa'ya gitmesi ve bir süre orada ikamet etmesi bu moda akımının patlamasına yol açar. 1669'da Paris'e elçi olarak gönderilen Süleyman Ağa'nın beraberinde yirmi kadın ve erkek maiyetle birlikte, kahvecisi Kirkor'da (sonradan adı Pascal olmuştur) bulunmaktaydı. Süleyman Ağa, Paris'te çok güzel bir ev bulup içini tamamen şark eşyalarıyla döşer. Evin alaturka döşenişi, halıları vazoları, minderleri ve sedirleri, gül suyu kokan eşyaları mistik bir hava yaratmıştır. Bir süre sonra Süleyman Ağa, kahve ile günün kahramanı olur. Böylece kahve, Fransa'ya moda içki olarak girdi; Fransızlar kahveyi yıllarca moda olarak, sonra da gıda olarak kullandılar. Bu arada Paris'te de ilk Türk kahvesi açılmıştır. Halen bir lokanta olan bu kahvede, asırlar boyunca Fransızların en meşhur şairleri, diplomatları, sanatkarları kahvelerini yudumlayarak ilk Türk sefirini anarlar⁸¹. Fransa'da 17. yüzyılda başlayan kahve modası 18. yüzyılda büyük bir rağbet kazanır. Bu moda beslenmeye ilişkin olduğu kadar, toplumsal olan yeni adetlerin ortaya çıkmasına vesile teşkil eder. Bu gelişmelerin ardından kahve kullanımındaki malzemelerin üretimine geçilerek Fransız imalathanelerinde çok sayıda fincanlar ve altlıkları üretilmiştir. 1723 tarihli

"*Ticaret Sözlüğü*"nde Fransa'da üç yüz seksen kahvehaneden söz edilmektedir⁸².

Aynı kahve İngiltere'ye de reçeteyle satılan bir ilaç olarak girmiştir⁸³. I. Elizabeth devrinden (1558-1603) itibaren seyyahların anılarında tanıttığı kahve ve Türk kahvehanelerinin İngiltere'de ilk defa açıldığı bu yıllarda kahve fincanlarının ve ibriklerinin de Türkiye'den getirilmiş olduğu düşünülebilir. 1665 yılında yayımlanan kahvehanelerin özelliklerini anlatan bir şiirde Türk ibriklerinden doldurulmuş kahve fincanı ve çubuklardan bahsedilmektedir⁸⁴. 17. yüzyılın ortalarında Türk kahvehaneleri önce Cambridge'de, sonra Londra'da görülür. Oxford ve Cambridge üniversitelerine el yazmaları satmak için gelen Rum papazlar tarafından 1650 yılında Oxford'da İngiltere'nin ilk kahvehanesi "Angel Inn" açılır. 1652 yılında ise D. Edwards adlı tüccar tarafından Londra'ya getirilen İzmirli P. Rosee, St. M. Alley, Cornhill'de ilk kahvehaneyi açar. Bu kahvehaneler, genellikle "Sultan's Head" ya da "Turk's Head" diye adlandırılmıştır⁸⁵.

İkinci Viyana muharasından sonra kahveyi ganimet olarak elde eden Avusturyalılar, kahveyle ilk kez tanışırlar. Viyana'da ilk kahve dükkânını zengin bir tüccar olan Diodato açmıştır; 17 Ocak 1685 tarihinde yalnızca kendisi Türk kahvesi satabilme hakkına sahip olmuştur. Daha sonraları ise Viyana'da Türk kahvehaneleri birer birer açılmaya başlamıştır⁸⁶. Lehistan'ın Kamieniec kentinde ise 1681 senesinde on kahvehane bulunmakta idi⁸⁷. Hollanda'da 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki kahvehaneleri örnek alarak açılan kahvehaneler, Süleyman, Mustafa ya da Ahmet isimlerini taşımaktaydı⁸⁸.

İlk önceleri Türk içeceği olarak Avrupa şehirlerine giren kahve, bir süre sonra sosyal kültürün bir parçası olan kahvehanelerin yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Kahvenin Avrupa'ya girmesinin ardından onun Türk usulüne uygun bir biçimde tüketilmesi de moda olur. Özellikle Levanten ülkelerine gidip oralarda kahve içmeye çalışan Avrupalılar geri dönerken yanlarında kahve değirmenleri, kahve

fincanları, kaşıklar ve ufak, altın işlemeli peçeteleri beraberinde götürürlerdi⁸⁹.

Edebiyattaki Etkiler

Avrupa'da görülen Türk etkilerini Doğu tesiri altında yazılmış edebiyat eserlerinde de görmek mümkündür. Dikkatini iyice Doğu'ya çeviren Avrupalılar Osmanlıların hemen her teşkilatı hakkında yoğun araştırmalarda bulunmuş, çeşitli yayınlar hazırlamışlar, hazırlanan eserlerde eleştirinin yanısıra, gizli bir hayranlık da söz konusudur.

Erken dönemlerden itibaren Hz. Muhammed ve İslâm dini ile ilgilenme de başlamıştır. O günün imkânlarına göre baş döndürücü bir şekilde yayılan İslâmiyet'e ve ilmi konularda büyük mesafeler kaydeden Müslümanlar'a karşı Batı'da merak belirdi. Bilhassa Latin yazarlar halkın merakını karşılamak maksadıyla dikkatlerini daha çok Hz. Muhammed'in hayatına çevirdiler. Aslen İspanyol Yahudisi, astronomi alimi ve İngiliz hükümdarı I. Henry'nin (1100-1135) doktoru olan P. Alfanzo, Batı'da Hz. Muhammed ve İslâmiyet'le ilgili ilk ciddi eseri yazdı (1160)⁹⁰. Edebiyattaki etkileşimlerde görülen ilk örneklerde Arap, Osmanlı, Hint ve Çin etkisi görülürken daha sonraları Doğu sanatının şiir türleri de taklit edilerek gazel ve divan yazılmaya başlanır (Goethe, Doğu- Batı Divanı).

Zamanla Avrupa edebiyatındaki konuların Türk tarihi, Osmanlı padişahları ve Türklük ile ilgili konularda yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. İngiltere'de Türkler ile ilgili pek çok esere rastlanmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren bazı kitaplar İngilizceye çevrilmiştir. Sultan III. Murad'ın (1574-1595), Şehzade Mehmed (1595-1603) için İstanbul'da yaptığı sünnet düğününde bulunan F. Billerbeg'in, Almanya'daki arkadaşı D. Chytraens'e yazdığı uzun raporun, birkaç yıl sonra İngilizce yayımlanması, Türklere karşı, İngiltere'de giderek artan ilginin bir işaretidir. Çevirilerin dışında İngiltere'de Türkler hakkında ciddi bir düşünceye dayanan bazı kitaplar da yazılmıştır. A. Boorde (Borde), Kudüs'e kadar yaptığı yolculuğunu anlatan kitabında, Türkiye'ye uğramadığı halde, Türklerden kısaca

bahseder. G. Whetstone, eserinin büyük bir bölümünü Türklere "Yüce Türk"ün imparatorluğuna, İstanbul'un alınmasına ve Sultan III. Murad devrine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine ayırmıştır. İngiltere'de 16. yüzyıl sonuna kadar, bütün Türk tarihini içine alan kitapların en önemlisi R. Knolles'un tarihidir. Bu kitap modern anlamda yazılmış ilk Türk tarihi olarak bilinmektedir⁹¹.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'da "muhteşem ve kudretli" Türk imajını yerleştirmesinin ardından, Türkler hakkında yazılan eserlere Fransa'da da rastlanmaktadır. Sultan Süleyman'ın tahta çıkışıyla Fransa'da adı bilinmeyen bir yazarın "*La Généologie du Grand Turc: le Present Regnant*" adlı kitabı yayımlandı. Öte yandan 17. yüzyıl Fransa'sında şarkiyatçıları koruyan ve destekleyen soyluların sayısı çok artmıştır, Baudier, Mezerai, du Verdier, Stochove, Chassepol, Ricaut gibi yazarların Türk tarihine ilişkin kitapları basıldı. Bunların arasında en iyi bilinenleri du Ryer'in "*Rudiments Grammatices linguæ Turcicæ*" ve d'Herbelot'un "*Bibliothèque Orientale*"i sırayla 1630 ve 1697'de çıktı. 1670-1684 yıllarında Fransız Edebiyatı'nda Osmanlılara karşı aşırı bir ilgi doğmuştur. Fr. Bernier, J. B. Tavernier, Thevenot, d'Arvieux, Chardin ve Lucas Batı Anadolu'ya gittiler ve yolculuk anılarını yayımladılar⁹².

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'na gelen seyyah, maceracı, tüccar tarihçi ve bilim adamlarının bir kısmının tarafsız gözle yazdıkları eserler sayesinde Avrupalılar, Türkleri daha yakından tanıma fırsatını bulmuşlardır. Tümüyle önyargıya dayanan fikirler dışında devletin gerçek kimliğini, askerî gücünü, devlet idaresini öğrenmek için uyanan merakın ürünü olan bu eserler "seyahatname edebiyatı" olarak adlandırılabilen bir edebiyat türünün en çekici örneklerini oluşturmaktadır. Devlet ve toplum düzenine eleştireci bir gözle eğilen bu gezginler grubunun yazdıkları, Türk toplumunu gülünç göstermek ve alay etmek için yazılanlardan farklıdır. Yaşadıkları tarihi olayları, törenleri, halkın günlük yaşantısını giyim kuşamlarını, anıtları kendi kültürlerine

yabancı bir ortamda gördükleri bütün yenilikleri, resimci bir dille anlatırlar. Bu edebiyat türünün öncülüğünü İtalyan, Fransız ve de Hollandalılar yapmıştır⁹³. Türklerin idaresi, sosyal ve kültürel yaşayışları hakkında Avrupa toplumunun bazı çevrelerinde olumlu bir hava yaratmıştır. Matbaa sayesinde hümanist aydınların Türklerle ilgili eserleri, meraklı kimseler tarafından kolayca bulunmaya ve okunmaya başlanmıştır. Bu eserler vasıtasıyla Osmanlılar, Avrupalı aydınları, dolayısıyla "Reform" hareketlerini etkilemiştir. Avusturya'nın İstanbul elçisi Busbecq (1522-1592) ve J. Bodin gibi aydınlar Türklerin adalet, tolerans gibi birçok meziyetlerinden eserlerinde bahsetmektedirler. Alman Dernschwam hatıralarında Türk kültürü hakkında çok kıymetli bilgiler vermiş ve Türkleri Avrupa'ya tanıtmıştır. Bu eserler gibi, daha pek çok eser, 1453-1700 tarihleri arasında Avrupa'da basılmıştır. Sadece Fransa'da 1480-1609 arasında Türkiye ile ilgili 80-90 kitap yazılmıştır⁹⁴. Moliere 1670 yılında yazdığı "Kibarlık Budalası"nın gülünç töreninde kahramanını Türkçe konuşturmak lüzumunu hissetmişti. İki yıl sonra Racine kaleme aldığı "Bayezid" adlı eserinin önsözünde, kendisi için ciddi prestij olabileceği ümidiyle, Türkler'e dair belgelerden yararlandığını belirtir⁹⁵.

Doğu hakkındaki araştırmalar yavaşlamadan devam etmekle birlikte edebiyatın hemen her alanında Türklerle ilgili konular mutlaka işlenmiştir. Uzun yıllar çalışarak topladığı bol malzemeyle d'Herbelot "Doğu Kütüphanesi" adındaki eserini yayımladı. Bu eseri esas alan A. Galland 1697'de ilk "İslâm Ansiklopedisi"ni tamamladı. Yorulmak bilmeyen A. Galland 17.yüzyılın başında "Binbir Gece Masalları"nı tercüme etti. Halk arasında Deccal'ın ülkesi kabul edilen Doğu, yavaş yavaş lirik bir medeniyet diyarı olarak telakki edilmeye başlandı. Almanların ünlü yazarı Goethe 1774'de yazdığı "Mohameds Gesang"da hem şiirde doruk noktasına tırmanmış, hemde 1742'de "Muhammed" eserini yazan Voltaire'den çok daha şairane bir şekilde İslâm Peygamber'ini anlatmıştı⁹⁶. 1704-14 yılları arasında "Binbir Gece Masalları " Almanca'ya

tercüme edilmiş ve Binbir Gece Masalları'nın etkisiyle Doğu'dan gelen başka metinlerle de pek çok masal yazılmıştır. Türk masalları 1708 yılında Fransızca'dan İngilizce'ye çevrilmiş, yine "The Beautiful Turk" adlı roman da G. de Bremend'in Fransızca çevirisinden İngilizce'ye aktarılmıştır⁹⁷. Türk, önce aydınlanma çağının görüş açısından Doğu'daki kardeş, çok geçmeden birçok şairin artık Batı'da bulamayacaklarına inandıkları insani ideallerin sahibi oldu. Yüksek hümanizmanın soyluluk kattığı bu Doğulu tipi Lessing'in "Bilge Nathan"ındaki Saladin kadar Mozart'ın "Saraydan Kızkaçırma"sındaki Selim Bassa'sı olarak da gerçek insanlık ve kardeşlik örneği sayıldı⁹⁸. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra G. P. Marana'nın "Letters Written by a Turkish Spy" adlı eseri sekiz cilt olarak çevrilip yayımlanınca yeni bir tür başlattı: Doğu'yu sözde oradan yazılan mektuplarla anlatmak⁹⁹.

Tiyatro, opera ve bale sanatlarında da Türk teması çokça işlenmiştir. Türklerle ilgilenmenin, onları sahne eserlerine koymakta çeşitli amaçlar vardı. Bunlar bir yandan din, tarihsel-siyasal ve toplumsal nedenler, öte yandan estetik amaçla, sahne eserlerine bir egzotik görünüm vermek, bir renklilik sağlamaktı¹⁰⁰. Batı edebiyatında konusunu Türk tarihinden alan oyunlar yazılması 15. yüzyıl ortalarında başlar. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra Nürnberg'li H. Rosenblüt'ün 1456'da yani İstanbul'un fethinden sadece üç yıl sonra yazdığı "Türkenpiel" adlı karnaval oyunu bu akımın ilk örneklerindendir¹⁰¹. Fransızlar, İngilizler, Almanlar, İtalyanlar çeşitli tiyatro eserlerinde, balelerde, operalarda padişahları, savaşları, Türk törelerini işlemişlerdir. Bunların sayısı yüzleri bulmaktadır, en çok ele alınan padişahlar; I. Bayezid (1389-1402) (genellikle Timurlenk'le birlikte), Fatih Sultan Mehmed ve de Kanunî Sultan Süleyman olmuş, bunlar üzerine birçok bale, operalar, tiyatro eseri yaratılmıştır. Bu arada İspanyollar da, özellikle Altın Çağ İspanyol yazarları Türk imajını yansıtan çok sayıda eser vermişlerdir. Örneğin, bu çağın dev yazarı L. de Vega'nın yazdığı 300'ü aşkın oyunun otuzu Türkler ile ilgilidir¹⁰². Tarihi

olaylarda Türkler'in başarıları canlandırılırken, Sultan Mehmed'in İstanbul'u alışı, Rodos, Cezayir ya da Preveze gibi Hıristiyanlar'ın uğradıkları yenilgilerle birlikte, Viyana kuşatması, ya da İnebahtı ve daha sonraki yüzyıllarda Kandiye kuşatması, Avusturya ile savaş, Saint-Gothard Savaşı, Karlofça barışı gibi Türklerin uğradıkları başarısızlıklar da canlandırılmıştır¹⁰³.

Türk tarihi özellikle trajedi alanında mükemmel konular sağlıyordu. Doğu'da geçmiş tarih ya da efsane olaylarını işleyen Türkler ile yapılan savaşları konu alan pek çok "Türk dramı" yaratıldı. Bu tür yaratıların örneklerine Lehistan, Bohemya, Almanya, Felemenk, İngiltere¹⁰⁴ Fransa ve de İspanya'da rastlanmaktadır. Şehzade Mustafa'nın (1515-1553) idamı bizde ağıtlar yakılmasına sebep olurken, Batı'da daha çok trajik oyunlar yazılıp sahnelenmesi şeklinde olmuştur. G. Bounin tarafından 1561'de yazılan "La Sultane" adlı oyun Fransa'da Türkler hakkında yazılan ilk tiyatro eseri olarak bilinir. İngiltere'de Şehzade Mustafa'nın idamını konu alan ilk eser 1582'de Latince yazılmış "Solymanidae Tragoedia" adlı üniversite oyunudur. Daha sonra 16 ve 17. yüzyıllarda F. Greville'in "The Tragedy of Mustafa" (1609), R. Boyle'un "The Tragedy of Mustafa, The Son of Solyman the Magnificent" adlı eserleri yazılıp oynanmıştır¹⁰⁵. İngiliz yazarlarının oyunları arasında G. Peele'den "The Turkish Mahomet and Hiren the Fair Greek"¹⁰⁶, adı bilinmeyen bir yazardan kalan "Irena" (1664), C. Goring'ten "Irene or The Fair Greek" sayılabilir¹⁰⁷. II. Viyana kuşatmasından üç yıl sonra 1686'da Alman oyun yazarı L. von Bostel, kuşatmayı ve Kara Mustafa Paşa'yı konu alan iki bölümlük bir oyun yayımladı. Aynı yıl Alman bestecisi J. W. Frank, von Bostel'in metnini alarak bir opera besteledi adı kısaca "Cara Mustapha"ydı, 1686 yılının Ocak ayında Hamburg'da sahnelendi¹⁰⁸. İspanyol oyun yazarlarından, Cervantes ve L. de Vega, Türk konulu birçok dramatik yapıtta bu alana katkıda bulunmuşlardır. Cervantes'in oyunları arasında "La Gran Sultana", "La Batalla Naval" ve "El Trato de Constantinople y Muerte de Selim" yer

almaktadır. Yazarın roman ve uzun öykülerinde de Türkler ile ilgili konulara rastlıyoruz. Öykülerinin toplandığı "Novelas Ejemplares"de (örnek öyküler) yer alan "El Amante Liberal"de Cervantes Türkler'e önemli bir yer ayırmıştır. Yine Türkler üzerine, önemli bir başka öyküsü "El Cautivo"dur¹⁰⁹. Vega'ya ait oyunlar arasında da "El Favor Agradecido", "El Cuerdo Loca", "Ello Dira" sayılmaktadır¹¹⁰.

Operada Türkleri konu alan en iyi yapıtlar arasında Haendel'in libretto yazarı N. F. Haym'ın bir metninden yola çıkarak bestelediği "Tamerlano"yu saymak gerekir¹¹¹. Fransız sarayının bale ve divertimentolarında¹¹² Lully'nin Molière ve baş koreograf Beauchamps'la yaptığı işbirliği sayesinde, yabancı ve özellikle Türk karakterlerinin boy gösterdiği bale gösterileri tasarlanır. Şubat 1662'da l'Hotel de Ville'de oynanan "Le Ballet de la Douairière de Billebahault", dansçılar arasında Kral XIV. Louis (1643-1715) de vardır. Yazar, Bilbao'lu Kibar Dul'la F. de Sotteville'in evliliği için düzenlenen büyük baloya dünyanın birçok ülkesinin temsilcilerinin geldiğini kurgular, bunların arasında Türk sultanı ve maiyeti de vardır. Benzer biçimde İtalya'da da Türkler saray balelerinde boy göstermişlerdir¹¹³. İtalya'da Venedik türü komedyanın ünlü temsilcisi C. Goldoni "L'impresario Delle Smirne" adlı güldürüsü "Turquerie" alanında bir baş yapıttır¹¹⁴. Konusunu tarihten almayan pek çok opera ve bale de bulunmaktadır. Bunların en eskisi ve önemlisi, 1615 yılının karnavalında Floransa'da Pitti Sarayı'nda oynanmış olan "Ballo di Donne Turche"dir (Resim 12)¹¹⁵.

Bütün bu gelişmeler neticesinde artık Doğu'yu araştırma, yani oryantalizm bir bilim dalı oluyordu. Oryantalizm kelimesi ilk kez 1779'da İngiltere'de kullanıldı; kısa bir süre sonra Fransa'ya geçti; 1838'de Fransız Akademisi'nin sözlüğüne alındı. Kısa zamanda Doğu'ya karşı kanaati değişen V. Hugo "Les Orientales" adlı eserine yazdığı önsözde (1829) sisler ardındaki derin meçhulü araştırmaya değer bulduğunu belirtmek için şöyle diyordu: "XIV. Louis döneminde herkes Helenistti. Şimdi hepimiz oryantalist olduk. Hiçbir zaman bir

arada bu kadar aydın Asya denen uçuruma böylesine eğilmemişti"¹¹⁶.

Oryantalizmin gelişmesi Aydınlanma Çağı yazarları arasında büyük bir etki göstermiştir. Kur'an tercümelelerinin yanı sıra dinî olmayan Osmanlı metinlerinin tercümeleleri hızlanmıştır. Avrupalılar Doğu'nun kültürel ve sosyal yaşantısını tanımaya çalışırken Doğu'yu anlama ve tanımanın yollarından birinin de Doğu dillerini öğrenmekte olduğunun farkına varırlar. Böylece Doğu dilleri bazı Avrupa ülkelerinde ders olarak okutulmaya başlar. Avusturya'da Şarkiyat ve İslâmiyet çalışmaları 16. yüzyılın ortalarında I. Ferdinand'ın (1526-1564) Viyana Üniversitesi'nde Arapça dersleri vermesi için Fransız müsteşrik G. Postel'i davet etmesiyle başlar. Önce Viyana Üniversitesi bünyesinde başlayan İslâmiyet çalışmaları, ardından Graz (1586) ve Innsbruck (1667) üniversitelerinde kurulan şarkiyat bölümleriyle daha da canlanmış. 1674 yılında Viyana Üniversitesi'nde Türkçe öğretimi başlamıştır. Avusturya'da İslâmiyet'le ilgili çalışmalar devam etmiş; M. Meninski Türkçe, Arapça ve Farsça'dan Latince'ye üç ciltlik ilk büyük bir sözlük ile bir Türkçe gramer yayımlamıştır. Kraliçe M. Theresa'nın (1717-1780) Viyana'da Şarkiyat Akademisi'ni faaliyete geçirmesiyle (1754) ilk defa İslâmiyet'le ilgili çalışmalar ve Türkçe öğretimi sistemli bir şekilde başlamış oldu¹¹⁷. 17. yüzyılda Hollanda'da Leiden Üniversitesi Yönetim Kurulu, Arap ve Türk dilleri için bir kürsü kurulmasını karar altına almıştır. Ticaret münasebetlerinin gelişmesi için, ayrıca da tıp ve matematik ilimlerinin etüdü için bu dillerin bilgisinin önemli olacağı düşünülüyordu¹¹⁸.

1700 yılında açılan Paris'teki "Collège Louis-le-Grand"da, "Dragoman"¹¹⁹ yetiştiren dilöğlanlar okulunda klasik Fransız lise tahsili dışında, Türkçe Arapça ve hüsn-ü hat dersleri veriliyordu. Dragoman yetiştirme sisteminin bu dönemdeki önemli bir sonucu da Fransız Şarkiyatçılığ'ının temellerinin atılmış olmasıdır. Bu eğitim sistemine "Ecole des Jeunes de Langue" adı da verilmektedir. 1720 'li yıllardan itibaren İstanbul'a gelen "Jeune de Langue"lardan mezuniyet ödevi olarak Türkçe,

Arapça ya da Farsça bir metni Fransızca'ya çevirmeleri istenildi. 1732-1750 yılları arasında yüzden fazla çeviri yapılmıştır. Fransızca'ya çevrilen metinler arasında "Evliya Çelebi Seyahatnamesi"nden bazı bölümler, "Râşid", "Naîmâ" ve "Neşri" tarihlerinden bölümler, "Kanunnâmeler" yer almaktadır. Bunların devamında yapılan çalışmalarla birçok Şark klasiği Fransızca'ya kazandırılmış oldu. Bu gelişmelerin ardından, 1795 yılında Paris'te "Ecole des Langues Orientales" (Şark Dilleri Okulu) kurulmuş ve yine yeni kurulan "Collège de France"da Şark dilleri dersleri verilmeye başlanmıştır¹²⁰.

Çok yönlü kurulan ilişkiler ve de Doğu dillerine verilen alaka neticesinde, Türkçe'de kullanılan bazı kelimelerin Avrupa dillerine yerleştiğini görmekteyiz. Örneğin, Türkçe kökenli olan ve dilimize üretken bir şekilde kök salan "paşa" kelimesi, Doğu'nun ve Batı'nın önemli büyük dillerine geçerek medeniyetimizdeki imajını da beraberinde götürdü. Söz gelimi Almanlar, sık giyinen, ağır başlı insanlara "paşa gibi adam" derler. Askerlerin yemeği olan "Kul-aşı" Avrupa ülkelerinde "Gulaş" oldu¹²¹. Şeker, şurup, portakal, sedir, divan, baharat, çek, dükkân gibi kelimeler de Arapça kökenli olmasına rağmen Türkler vasıtasıyla Avrupa'ya yayılmıştır¹²².

Öte yandan Şark ve şarkiyata karşı duyulan ilgi koleksiyonculuk şekline dönüştünce, çok sayıda sanat eşyası yanında Doğu elyazmalarına olan ilgiyi de arttırmıştır. Bu ilginin ardından İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya, Macaristan gibi ülkelerde Türk yazma eserleri kütüphane ve şahısların özel koleksiyonlarında birer birer yer almaya başlar. Golius, Suriye ve Türkiye'ye yaptığı seyahatin Hollanda dönüşünde Leiden Bibliothek der Rijksuniversiteit'e önemli ölçüde el yazması kitap getirmiş. Bu koleksiyon, Leiden Üniversitesi'nin pek ünlü Doğu el yazmaları koleksiyonunun temelini teşkil etmiştir¹²³. 17. yüzyılda İngiliz aydınları arasında Doğu yazması toplama yaygın bir uğraş idi. Koleksiyonculuğun yanı sıra, bu eserleri tercüme etme, üniversitelerde ders kitabı olarak kullanma

faliyetleri vardı. Sanderson'un seyahatlerinde bu konuya oldukça sık rastlanır. J. Sanderson kardeşi Dr. T. Sanderson için kendisi veya arkadaşları aracılığıyla yazma toplamaktaydı¹²⁴. İngiltere'de Oxford ve Cambridge üniversitelerinde de çok sayıda el yazması bulunmaktadır. III. Ahmed (1703-1730) zamanında yabancı memleketlere kitap satışının yasak edilmiş olması, bu ülkelere pek çok kitabın gönderildiğini gösterir; bazı kitaplar da diplomatik hediyeler olarak Viyana Sarayı'na gönderilmiştir¹²⁵. Yazılı belgeler ve tezhipli, minyatürlü el yazmaları, Viyana National Bibliothek ve Devlet Arşivi, Avrupa'da Paris Bibliothèque Nationale'den sonra bu tür eserlerin en fazla bulunduğu merkezlerden biridir. Viyana Bibliothèque Nationale'de Osmanlıca yazılmış tezhipli elyazmaları toplam sayısı 350'yi geçmektedir¹²⁶.

Tüm bu gelişmelerin ardından çok sayıda kitabın Avrupa ülkelerine gitmesiyle, Türkler'in geliştirdiği kitap ciltçiliğindeki sanatkârane incelikler Avrupa milletlerince hayrana şayan olarak bakılmıştır. Osmanlıların Venedik ve Macaristan'ı bu sanatın giriş kapısı olarak kullandıkları söylenebilir¹²⁷.

Resimdeki Etkiler

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u almasının ardından hemen her alanda gösterdiği yeni fikir akımları, çok geçmeden resim alanında da kendini hissettirir. Fatih Sultan Mehmed'in davetiyle İstanbul'a gelen ilk sanatçılardan ressam ve de madalyacı olan M. di Posti ve C. di Ferrara'yı meşhur İtalyan ressam G. Bellini izlemektedir. Fatih'in portresini yapmak için İstanbul'a getirtilen G. Bellini, Türk resim sanatına ilkel anlamda bir perspektifin yansımaları sağlarken, İtalyan Rönesans resmine de Türk dünyasının yansımalarına imkân sağlamıştır (Resim 13)¹²⁸. Öte yandan G. Bellini'nin İstanbul'da saray çevresinden ve halkın günlük yaşamından etkilenerek yapmış olduğu resimlerden özellikle bir Türk figürü, Rönesans sanatının başta gelen ressamlarından B. Pinturicchio'yu etkilemiş olacak ki, sanatçı, G. Bellini'nin bu Türk figürüne, hem Vatikan

Sarayı'ndaki Borgia Dairesi'nin bir duvarına yapmış olduğu "Azize Caterina'nın İmparator Maxentius'un huzurunda tartışması" adlı fresko resimde (Resim 14) yer vermiş, hem de aynı kompozisyonu değişik esinlenişle, Londra National Gallery'de bulunan "Odysses'un dönüşü" ve Siena Katedrali'nde (Duomo), Piccolomini Library'de "Aeneas Piccolomini'nin Ancona'ya varışı" ve "Aeneas Piccolomini'nin papa gibi taç giydirilmesi" isimli freskolarında işlenmiştir¹²⁹.

Fransız resim ekolüne baktığımızda ise, Kanunî Sultan Süleyman ve I. François'nun (1515-1547) ilişkileri dolayısıyla güney Fransa'da gerek etnik gerek sanat konularında Türk etkisinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; Fouquet gibi ressamın eserlerinde Türk giysileri görülmekte ve diğer Fransız resim ekollerinde de bu etki izlenmektedir¹³⁰. Bununla birlikte birçok Avrupalı ressamın tablolarında da Doğulu kıyafetine bürünmüş tipleri görmektediriz. Avrupalıların nazarında Doğu denince akla ilk Osmanlı gelmektedir; çünkü en çok Osmanlı'yla ilişki kurmuşlar. Ticari ve siyasî ilişkilerin neticesi de sanata yansımıştır. Ressamların tablolarında tamamen benzemese de Türk tiplerine benzer tipler, sarıklar özellikle dini konulu kompozisyonlarda görülmektedir Correggio, Pietà"; A. Melone, "Bebeklerin katliamı"; Giorgione, "Üç felsefeciler"; M. Preti, "Herod'un ziyafeti"¹³¹. Türk halılarını konu alan resimlere ise daha önce de değinildiği gibi sıklıkla rastlanılır; Vermeer, Memling içinde Türk halısının yer aldığı kompozisyonları işlemişlerdir¹³². 17.yüzyılda Rubens, Rembrandt Türk giysili figürler yapmışlardır. Rubens'in "At sırtında bir Türk şehzadesi ve maiyeti" (Resim 15) ile Rembrandt'ın "Ağaç yanında dört şeyh" (Müslüman din öğretmenleri) (Resim 16) isimli tablolarında Türkler'e özgü kıyafetteki tipleri görmektediriz¹³³.

Seyahatname edebiyatında olduğu gibi Türkleri tanımak için resim de en önemli araç olmuştur. İstanbul'a gelip Türkler'in günlük yaşantılarını, saray ve halk giysilerini, hatta padişahların portrelerini çizen adları bilinmeyen

bir grup sanatçı vardır ki bunların çizdikleri desenler, ülkelerine dönüşte bağımsız albümler halinde toplanmış ve bazıları da zamanın ünlü gravür ustaları ve ressamı tarafından kullanılmıştır. 15.yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında, çok zengin bir seyahatname edebiyatı ile birlikte bu tip resimlerin muntazaman yapıldıklarını görüyoruz¹³⁴. İlk resimli seyahatname olarak bilinen B. von Breydenbah'ın "*Sanctae Peregrinationes*" (1486)'da yer alan E. Reuwich'in tahta baskı gravürleri, Belçikalı P. C. van Alost'in 1553'te "*Ces Moeurs et Fachons de Faire de Turcs*" adı ile Antwerp'de yayımladığı aynı amaçla yaptığı gravürler (**Resim 17**), Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı Sarayı'na yollanan elçi Busbecq ile gelen Danimarkalı ressam M. Lorichs'in iki kitabı için hazırlanan "Kanunî portresi" ve Türk yaşantısına ait gravürler ve 1553'de İstanbul'a gele kozmograf N. de Nicolay'ın 1568'de Lyon'da basılan "*Les Quatres Premiers Livres de Navigations et Péréginations Orientales*" adı altında yayımlanan seyahatnamesinde yer alan Osmanlı yaşamı ve giysilerine ait gravürler, bilinen örneklerden sadece birkaçını oluşturmaktadır. İngilizlerin diğer Avrupa ülkelerine göre Osmanlılar ile olan ilişkilerinin daha geç başlaması nedeniyle, İngiliz sanatçıları eserlerinde, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili resimlere ancak 16. yüzyılın son yıllarında yer vermişlerdir. Bununla birlikte, 16. yüzyıldan itibaren, bazı Avrupa kaynak eserlerinin çevirilerinin yapıldığı, Avrupa kaynaklarından yararlanılarak, Türk tiplerinin, giyim kuşamlarının ve de padişah portrelerinin yapıldığı bir gerçektir¹³⁵.

15. yüzyıldan itibaren Türklerin içtimai hayatıyla yakından ilgilenen Avrupalıların, bunları belgelemek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu konu alan birçok resimli albüm hazırlattıkları ve bugün bunların çoğunun dünyanın değişik müze ve koleksiyonlarında yer aldığı bilinmektedir. Bu resimli albümlerde Türkler hakkında çeşitli konular işlenmiştir; bunlar arasında günlük yaşamdan sahneler,

giyim kuşam, tek figürler, satıcılar, mimari, boğaz ve İstanbul panoramaları, padişah ve devrin ileri gelenlerin portreleri, gemi kadirga tasvirleri en yoğun işlenen konulardır.

16. yüzyılda İstanbul üzerine hazırlanan renkli resim albümlerine bakıldığında, belgesel niteliği olan önemli örneklere rastlamaktayız. Bu albümler içinde en önemlisi Viyana'da bulunan iki albümdür¹³⁶. 8626 nolu albüm, bilinen albümler içerisinde en üstünüdür. Albümün ressamı bilinmemekle birlikte İstanbul'a elçi olarak gelen B. Pezzer'in yanında getirdiği ressamın H. Hendrofski adında bir Polonyalı olduğu sanılmaktadır. 172 sayfa olan albümde 159 resim bulunmaktadır. Bu albümde önemli bir İstanbul panoraması da yer almaktadır. Ayrıntılara çok önem verilmiştir (**Resim 18**). Yine Viyana'daki 8615 nolu albüme gelince, resim bakımından birincisi kadar başarılı olmamakla birlikte verdiği bilgiler, birçok konuyu aydınlatması bakımından, daha da önemlidir. Albüm 185 varaktan oluşur. Kesin tarih olunmamakla birlikte bu albüm büyük Alman tarihçisi ve hümanist J. Löwenklau'a ait olsa gerektir. 1594'te ölen Löwenklau, Kayser'in elçisi H. von Liechtenstein ile birlikte 1584 ile 1585 yıllarında İstanbul'a gelmiştir. Büyük bir olasılıkla bu resimleri Löwenklau'nun kendisi yapmıştır. Yine büyük bir olasılıkla, bunu 1590 yılında yayımlanan "*Neuwe Chronica Turkischer*" adlı kitabını resimlemek için yapmıştır. Bu kitap yalnız bir tarih olmayıp ayrıca Türklerin yaşam biçimleri üzerine eşsiz bir kaynaktır (**Resim 19**)¹³⁷. Bunların dışında Almanya'nın Kassel kentinde Landes Bibliothek'te bulunan¹³⁸ "*Manierenbuch Oder Türkenbuch*" isimli bir albüm, Bibliothèque Nationale'deki "*Moeurs et Coutumes des Pays Orientaux, et Habillemens de Differens États. 1590 et Années Suivantes*, başlığını taşıyan¹³⁹ albüm ve Atina'da Gennadios Bibliothek'de¹⁴⁰ bulunan albüm, Türkiye konulu çeşitli müzelere dağılan albümlerden sadece birkaçıdır¹⁴¹. Resimli albümlerin pek çoğunun siparişler üzerine hazırlandığı sanılmaktadır. Bugün Oxford Bodleian Library¹⁴² ile Oxford All Soul's College'deki¹⁴³ iki resimli albüm, sipariş üzerine

hazırlanan bu tür albümlerin iki örneğidir. Oxford, Bodleian Library'de bulunan albümün başlığı yoktur ve 1588 yılına tarihlenmektedir. Albüm 92 yaprak olup, devrin ileri gelenlerinin portreleri, günlük yaşamdan sahneler, mimari, giyim-kuşam, kadırgalar, saltanat kayığı ve boğaz panoraması konularında 62 minyatür resimden meydana gelmiştir¹⁴⁴. Yine aynı tip gemileri, H. Eworth'un tablolarında ve Viyana'daki albümlerde¹⁴⁵ görülmektedir¹⁴⁶. Oxford, All Soul's College'de bulunan ve "Dresses of Turkey and c." başlığını taşıyan albüm kıyafet albümü niteliğinde olup, aynı sanatçıların elinden çıkmış 57 minyatür içermektedir. Kitabın İngiltere'ye nasıl geldiği ve kim tarafından resimlendiği bilinmiyor. Baş yapığında, Sultan III. Murad'a kadar Osmanlı sultanlarının adları, Sultan Murad adının karşısında, "bugün hüküm süren İmparator" ve 1590 tarihi yazmaktadır¹⁴⁷.

Bu albümleri inceleme fırsatı bulan Tülay Reyhanlı'nın konuyla ilgili tespitleri bulunmaktadır. Oxford, All Souls'daki albüm içindeki bir sahneden ötürü, bugün Kudüs'te L. A. Mayer Memorial koleksiyonunda bulunan bir yazmayla ilgili görülmektedir. Baş sayfasında 25 Haziran 1587 tarihinde yapıldığı belirtilen ve İstanbul'da Avrupalı bir ressam tarafından hazırlandığı tespit edilen albümün resimleri, kıyafet tarihi yönünden olduğu kadar üslup yönünden de çok önemlidir. Her iki albümde de aynı sanatçının elinden çıkmış gibi görünen sahne, sarayın ileri gelen kadınlarından birini veyahut Valide veya Haseki Sultanı, halayığı ve hadım ağasıyla göstermektedir (**Resim 20**). Aynı sahneyi Rubens'in Kudüs albümünden kopya ettiği söylenen ve bugün British Museum'de¹⁴⁸ bulunan 27 kıyafet deseni arasında da görülür. Kudüs albümündeki bazı desenler, özellikle Türk kadını motifleri bugün Viyana'da bulunan kıyafet albümleri¹⁴⁹ ile tam bir benzerlik gösterir. Bütün bu albümlerde, zaman zaman Oxford Bodleian albümünde de karşılaşılan ortak bir başka nokta, sanatçıların N. de Nicolay'ın seyahatnamesindeki gravürlerden esinlenmiş olmalarıdır. Bu durumda bu albümlerin İstanbul'da bir veya

birkaç sanatçı tarafından bazen seri halinde resmedilip, elçilik heyetleriyle Avrupa'ya götürüldükleri ve sonradan çeşitli müze ve koleksiyonlara dağıtıldıkları, bir kısmının da başka sanatçılar tarafından kopya edildikleri ortaya çıkmaktadır¹⁵⁰.

Desenleri ile Türk kavramını Avrupa'da canlandıran ve çoğunun adı bilinmeyen gezgin ressamın çizimleri, Dürer, Tiziano ve Rubens gibi resamlara model ve Bellini ile başlayan gerçekçi geleneğin devamcısı olmuştur. Boissard'ın, Bertelli'nin, Giovo'nun, Münster'in kitaplarındaki padişah portreleri, Türkiye'de bulunmuş bu gezgin ressamın desenlerinden alınmıştır. A. Bruyn, J. White ve C. Vecellio'nun, giyim-kuşam çizimlerinde, Nicolay'dan yararlanmışlardır. Genellikle görsel sanatlarda (visual arts) kullanılmak üzere veya özel saray koleksiyonları için, devamlı olarak Avrupa'ya resim üreten bu gezgin sanatçıların çoğu, toplumun çeşitli yönlerini resimleriyle canlandırmak üzere, elçiliklerde görevliydi. Bunların birlikte çalıştıkları veyahut birbirleriyle yakından ilişkili oldukları ve bağlı buldukları elçilik yoluyla ısmarlama desenler çizmiş, hatta, seri halinde resimleri tekrarlamışlardır. Bellini ile başlayan bir geleneği yansıtan sahnelerin varlığı, gezgin ressamın, kültürü daha çabuk ve yakından tanımak için kendilerinden önce yapılanları incelediklerini belirtir. Belirli konulara, sanatçıya veya albümü ısmarlayanın isteğine konular eklenmiştir. Bu Avrupalı sanatçı grubu herhangi bir şekilde Türk sanatçılarla da ilişki kurmuş, belki de birlikte çalışmış olmalıdırlar. Türk sanatçıları Avrupalılar için, albümler resimlemişlerdir¹⁵¹.

Yakın zamanda yapılan araştırmalar, 17. yüzyılda çarşıda dükkânları bulunan bir grup Türk sanatçısının ısmarlama resim yaptığını ortaya çıkarmıştır. Bu sanatçılara "Türk çarşı ressamları" da denilmektedir. Çarşı ressamları 17. yüzyıldan başlayarak İstanbul'da görülen bir halk resmi çığırındır. Çarşı ressamı yakıştırması, adından da anlaşılacağı gibi çarşıda dükkanları olan müşterilerinin ısmarladığı konularda resimler yapan profesyonel halk ressamlarıdır. Bu albümler daha çok Türkiye dışındaki müze

ve kitaplıklarda ya da özel koleksiyonlarda yer almıştır. Bunların müşterilerinin çoğunluğunun yabancılar olduğu bir gerçektir. 17. yüzyılda yabancılar, ellerinden resim geliyorsa kendileri, gelmiyorsa ilgilendikleri konularda bu resimleri çarşı ressamlarına ısmarlıyorlar, bunları bir albüm içinde toplayıp sonra altlarına kendi dillerinde resim altı açıklamalarını (çoğunlukla Fransızca ve İtalyanca) yazıyorlardı. Kuşkusuz bunların Türk müşterileri de vardı. Ne var ki, bunlar günümüze pek kalmamıştır. Çarşı ressamlarının konuları çok çeşitlidir, günlük yaşamın değişik sahnelerini, ayrıca binaları, hisarları, köprüleri, çarşıları, anıtları çizmişlerdir. Saraydan halka doğru toplumun çeşitli katmanlarından kadınlı erkekli çeşitli uğraşlardan insanları bir bir göstermişlerdir. Bu konular arasında müzik ve dans da geniş yer tutar¹⁵².

İtalya'da F. Taeschner'in 1914 yılında satın alıp 1925 yılında "*Alt-Stambuler Hoh-und-Volksleben*" başlığı altında yayımladığı ve içinde 55 resim bulunan bir albüm ile yine Venedik'te Museo Correr'de bulunan bir albüm yer alır (**Resim 21**). Bu iki albüm diğer çarşı ressamlarının hazırladığı albümlerden konu bakımından ayrıcalık göstermektedir. Her iki albümde de konular çeşitlidir ve daha çok kompozisyon resimler içermektedir. Çeşitli Avrupa müzelerinde yer alan diğer albümler ise çoğunlukla tek resimden oluşan daha çok kıyafet albümleri niteliğindedir, bununla birlikte bunlarda da tek tük kompozisyon oluşturan resimlere rastlanmaktadır. Bu iki örneğin dışında çarşı ressamlarının yaptığı albümler Hollanda, İsveç, Fransa, İngiltere ve de Polonya müzelerinde yer almaktadır¹⁵³.

16. yüzyıldan itibaren İstanbul panoramaları ile birlikte kıyafet resimleri de yaygınlık kazanır. Farklı sınıflara mensup (özellikle Türkiye'ye gelen elçi ve heyetler, tüccarlar, gezginler) birçok Avrupalı bu tür resimlerden edinmek istemiş; bu durum da yeni bir resim türünün gelişmesine olanak sağlamıştır. En önemli İstanbul panoramaları 16. yüzyılda yapılmıştır; bu yüzyılda yaygınlık kazanan İstanbul panoramalarında bina ve semtler

numaralanarak, Türkçe ve yabancı dildeki açıklamaları resmin altına yapılıyordu. Bu resimler zamanla çoğaltılarak Türkiye'ye gelen Avrupalılara satılıyordu.

En eski ve çok ayrıntılı İstanbul panoramalarından biri, 1559 tarihli M. Lorichs'in çizimidir. Bu çizim yalnız İstanbul'u göstermekte, Üsküdar ve Galata'yı kapsamamaktadır. 21 paftadan oluşur. 11. paftada sanatçıyı arkadan Galata'da resmini yaparken göstermektedir. Resim; Haliç, Boğaziçi ve Marmara denizinin birleştiği noktadan başlar ve kentin en batısında biter. Bu panoramanın aslı Leiden Bibliothek'de bulunmaktadır. 16. yüzyıla ait örnekler arasında, yukarıda bahsedilen Viyana ve Bodlein albümlerinde de birer panorama bulunur (**Resim 22**). Daha sonraki yüzyıllarda da çok sayıda İstanbul panoraması çizilmiş; 1740'da Gudenus'un çizdiği suluboya İstanbul panoramasının, J. G. Thelott tarafından yapılmış renkli gravürü bugün İsveç Kungliga Biblioteket'de¹⁵⁴ bulunmaktadır (**Resim 23**)¹⁵⁵. Yabancı ressam ve gezginlerin 18. yüzyılda daha yoğun bir şekilde Türkiye'ye geldikleri görülür. İmparatorluk sınırları içerisinde özgürce yolculuk etme keyfiyetini elde eden gezginler, 18. yüzyılın antikite merakıyla birlikte çeşitli arkeolojik buluntuları resmetmeye gelmiş; gelen bu sanatçılar, elçiliklerde konuk edilmişlerdir. Doğu'nun egzotik görüntüleri ressamların ve gezginlerin ilham kaynağı olmuştur. Avrupa'da Türk tabloları denilen resimler çoğalmış; Türk kılığında başlarında türban taşıyan kadın portreleri, Türk hayatından sahneler, Türk tipleri, hamamlar, çarşılar ve de harem gibi konular Batılı ressamların tuallerine, Doğu'nun mistik havasını taşımıştır.

Daha önce bahsi geçen Bibi Şatosu'ndaki Türk odasının duvarları yağlı boya İstanbul manzaraları ve Türk kıyafeti resimleriyle bezelidir. Ayrıca giriş holünde, çalışma odasında ve üst kata çıkan merdiven duvarlarındaki yüzü aşkın tablo Türkiye ile ilgilidir. Koleksiyonda suluboya resimler, gravürler, kumaş ve işlemler de bulunmaktadır. Resimlerin çoğu da padişah, sadrazam,

bayraktar, kâtip, çengi gibi adlar Fransızca olarak yazılmıştır. Bu kıyafet resmi dizisi, III. Ahmed döneminde İstanbul'da etkin olan, ressam Van Mour'un üslubundadır. Saraydaki kabul törenleri, İstanbul manzaraları ve kıyafet resimleriyle ünlü Van Mour, bu tür resim yapan bir okul oluşturmuştur. 18. yüzyıl boyunca benzer resimlerin çoğu gravürlenerek kıyafet albümleri ve seyahatnamelerde yayımlanmıştır. Koleksiyondaki yağlıboya resimler arasında tarihi belge niteliği taşıyan iki kabul sahnesiyle birlikte şatonun duvarlarını süsleyen İstanbul manzaraları ve kentin bazı önemli yapılarını belgeleyen resimler bulunmaktadır. Beşiktaş Sarayı'nın 18. yüzyıl ortalarındaki durumunu gösteren tablo ile Kağıthane Sarayı'nı gösteren büyük boy yağlıboya tablo (**Resim 24**) bunlardan ikisidir¹⁵⁶.

Bu yüzyılda Fransa, İtalya ve Hollanda'dan gelen ressamlar çoğalmış; bu dönemde Watteau, Greuze, Fragonard gibi ünlü ressamlar "fantezist" bir Türkiye'yi ve tiplerini konu alırken, küçük ustalar uzun ve yorucu İstanbul yolculuğuna katlanarak Türkiye'yi ve içinde yaşayanları yakından görmeye geliyorlardı. Fransız Büyükelçiliği müsteşarlığında bulunmuş olan A. Boppe "*On Sekizinci Yüzyılda Boğaziçi Ressamları*" adlı kitabının önsözünde "Türkler, yalnız Avrupa'nın genel politikasında önemli bir rol oynamakla kalmamış, edebiyat ve sanat alanlarında da hayli etkili olmuşlardır. Memleketlerinden çıkmamış sanatçılar bile modaya uyararak "Türk ressamı" olmuş, "Turquerie" akımına ayak uydurmuşlardı" demektedir¹⁵⁷.

İstanbul'a gelerek burada uzun süre yaşayan sanatçılar, Türk adet ve kıyafetlerini benimseyerek, sokaklarda Türk giysileriyle dolaşmayı tercih etmişlerdir. Bunlar arasında İsviçreli Liotard İstanbul ressamlarının en değerlisi olup, gerek kişiliği gerekse sanat gücü bakımından en önemlisiydi. Uzun süre İstanbul ve İzmir'de yaşamış, Türk giysileriyle gezmiş, evlerine girebildiği kimselerin yaşamlarını incelemişti. Özel koleksiyonlarda ve İsviçre müzelerinde yer alan pastel, 18. yüzyıl Türk geleneklerini güzel renklerle canlandıran değerli

belgelerdir¹⁵⁸. Avrupalılar'ın "Türk ressam" adını verdikleri Liotard, Avrupa'ya dönüşünde de Türk konularına ilgisini sürdürmüş, birçok Avrupalının Türk kıyafetinde portresini yapmıştır. Cenevre'de Salmano Witz koleksiyonunda yer alan "Humbaracı Ahmed Paşa" portresi önemli eserleri arasındadır¹⁵⁹.

Genel konuların dışında, Osmanlı padişahlarının veya sadrazamlarının Avrupa elçilerini kabul merasimini resimlemiş olan sanatkarlarda da Türk sanatının bazı etkileri görülmektedir. Van Mour'la öğrencilerinin eserlerinde bu konulara çokça rastlanmaktadır (**Resim 25**). Birçok Polonyalı ressam Türk sanatını incelemek üzere Türkiye'ye gönderilmiştir¹⁶⁰.

Giyideki Etkiler

Osmanlı İmparatorluğu içindeki kültürel zenginlik, renkli çeşitlilik Osmanlılar'ın günlük hayatındaki giysilerine de yansımıştır. Türklerin, kültür ve sanat alanında gösterdiği etkileşim sürecinde, sosyal yaşantının vazgeçilmez bir parçası olan giysilerde de Türk motif, çizgi ve unsurlarının izlerini görmek mümkündür. Türk kavramının simgesi olan giysinin Avrupa'ya olan etkileri çok eskilere gider. 14. yüzyıldan başlayarak Avrupa resminde, tören ve alaylarında bu tür Doğu giysileri çokca kullanılmıştır. Alaturka (Alla Turcesca, a la Turca), İtalya'dan başka Fransa ve Hollanda'da modayı etkilemiş, turban, taç, takke giymek ve kollara "tırız"¹⁶¹ takmak yaygınlaşmıştır (**Resim 26, 27**)¹⁶².

Bir süre sonra Paris sosyetesinin güzel kadınları şalvar, kuşak, başörtü gibi Türk giysilerini benimserken, Lehistan'da da şark ziyafetleri, maskeli balolar tertipleniyor, bu balolara gelenler Türk kılıfına giriyorlardı. Lehistan ordusunda bile, Türk üniformaları giyinmiş Yeniçeri alayları teşkil ediliyor, Türk kılıfında bir mehter takımı ve Osmanlı sipahileri örnek tutulan "uhlan-oğlan" alayları kuruluyordu. Asilzadeler, saraylarındaki uşaklara özellikle kahve, çubuk ve nargile getirenlere ve seyislere Türk elbiseleri giydireyorlardı¹⁶³.

İngiliz giyiminde görülen Türk modası, İngiliz gezginlerin hazırladığı ya da yerli sanatçılara hazırlattığı kıyafet albümlerinin etkisi ile olabileceği gibi, zaman zaman Türk giysileriyle İngiltere'ye dönen tüccarların veya Osmanlı Sarayı'nın elçi olarak gönderdiği Türklerin giysilerinden esinlenmişti. İngiltere'de Türk kıyafetlerinin saray şenlikleri ile günlük kıyafetlerde kullanıldığı bilinmektedir. Türk modası İtalya yolu ile İngiltere'ye geçmiştir. Public Record Office'de bulunan 1510 yılına ait kayıtlarda saray şenliklerinde kullanılmak üzere Türk başlıkları ve silahlarının hazırlanması için siparişler verildiği izlenmektedir. 1509-1547 yılları arasındaki modayı anlatan bir yazar, İngilizler'in paltolarının İtalyan, kaftanlarının İspanyol, elbiselerinin Türk, başlıklarının ise Fransız tarzında olduğunu belirtir. I. Elizabeth devri Londra'sı kadın modasında küçük hançerler, kadın modasının bir ögesi idi. İngiltere'de olduğu gibi İrlanda'da kadınlar başlarına türban giymekteydiler. Türklerinkinden farklı olarak bunların tepeleri daha yassıydı. 1666 yılında II. Charles (1630-1685) zamanında Türk kıyafetleri İngiliz Sarayı'nda yeniden moda olur. 18. yüzyılda Türk modasının yeniden gündeme geldiğini görmekteyiz. 1717'de İstanbul'da sefire olarak bulunan Lady M. W. Montagu (1689-1762) ile 1721'de Yirmi sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Paris elçiliği görevine atanması Fransız ve İngiliz modasında Türk giysilerinin yeniden moda olmasına neden olmuştur. Lady Montagu İstanbul'da iken Türk kıyafetlerini çok beğenmiş, İngiltere'ye döndükten sonra da beraberinde getirdiği çok sayıda Türk giysisini değişik toplantılarda giymiştir. Lady Montagu'nun oğlu E. Montagu'nun Türk yaşamına olan özentisi o denli ileri seviyedeydi ki, kendi üzerinde Padişah'ın tuğrası olan bir fermanla Padişah'ın oğlu olduğu ve bu nedenle de Padişah'ın kendisine maaş bağladığını iddia edecek kadar ileri gitmiş, üzerinde ancak şehzadelerin takacağı irilikte bir elmas olan portakal renkli kavuğuyla sık sık Londra sokaklarında dolaşmaktaydı. Montagu'nun hayatının son yıllarında İngiliz ressam G. Romney tarafından Türk kıyafetiyle portresi

yapılmıştır (**Resim 28**)¹⁶⁴. "Turquerie" diye adlandırdığımız bu moda sonucu birçok İngiliz soylusu Türk giysileriyle kendilerini sultan veya paşa diye ünvanlarla isimlendirdikleri portrelerini yaptırmışlardı. Yine ticaretle uğraşan birçok İngiliz tüccar da Türk giysileriyle resimlerini yaptırmışlardı¹⁶⁵.

Macaristan'da Türk giysilerinin etkilerinin diğer Avrupa ülkelerine göre farklı geliştiği gözlenir; Macaristan'da, Macarlar harp meydanlarında ağır zırhlı elbiseler giydiklerinden bu durum çabuk yorulmalarına neden olmakta idi. Türkler ise hafif kumaşlardan yapılmış pratik elbiseler içinde gayet rahat dövüşmekteydiler. Bu yüzden zaruri ihtiyaç nedeniyle Türkler gibi giyinmek adeti yaygınlaştı. Denebilir ki 16 ve 17. yüzyıllardaki Macar erkek kıyafetleri Türk kıyafetlerinin kopyasıydı. Sonraları Batı'nın da tesiri altında, Türklerden kopya edilen bu modeller, yavaş yavaş Macar zevkinin de katılmasıyla tamamiyle milli bir model haline geldi. Türkleri taklit eden Macar giyimindeki değişiklik, yalnız harp için değil, halkın da günlük kıyafeti haline gelmişti. Harp için giyilen kıyafet "Yeni Doğu" adı ile anılıyordu. Budapeşte'de Güzel Saanatlar Müzesi'nin Kisszelsen'den getirttiği 1641 senesi sanatına ait olan küçük biçki defterinde, Türk sanatının bütün inceliklerini görmek mümkündür¹⁶⁶. Bugün Budapeşte'deki Magyar Nemzeti Museum'de 16. yüzyıla ait, deri işlemeli bir kaftan yer alır. Osmanlı ordusundaki bir sipahiye ait olan bu kaftan, Türklerle yapılan Mohaç Meydan Savaşı sırasında (1526) Macarların eline geçmiştir (**Resim 29**). Bu kaftanın bir benzeri Almanya'nın Ingolstadt şehrindeki Coburg Kalesi'nde muhafaza edilmektedir¹⁶⁷.

Hollanda'da Türk giysisi 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşır. 18.yüzyılın ortalarında "Turkomannie" olarak adlandırılan bir moda dalgası esmiştir. Oryantal giysisi, Şamberluk adı verilen kaftan, ev ve sporda kullanılan fes yüksek gelirli Hollandalılar arasında yaygınlaşır. Kadın modasında Osmanlı'dan aktarılan alaturka modası 18. yüzyıl başlarında adeta zirvededir. 19. yüzyılın sonlarında pazar günleri

Scheveningen'de gezintiye çıkan çoğu kadın hala tülbent takmakta ve şal kullanmaktaydı¹⁶⁸.

Türklerin son derece zengin ve renkli kıyafet geleneği Avrupalıları pek ilgilendirmiş olacak ki seyahatnamelerde bu konuya önemli bir yer ayırmışlardır. Giyim-kuşam 16.yüzyıl seyahatnamelerinde en çok üzerinde durulan bir konu olmuştur. Osmanlı kıyafetleri pek çok resimlenmiş, bunlar ya seyahatnameleri süslemek amacı ile veyahut bağımsız kıyafet albümleri halinde toplanmıştır. Bazen birkaç albümden seçilen örneklerle kıyafet koleksiyonları yapılmıştır. Kıyafet tarihi yönünden bunların en önemlileri, M.Lorichs ve N. de Nicolay'ın eserleridir. Yüzyılın son çeyreğinde ise, A. de Bruyn "*Omnium Penr Europae*", J. J. Boissard "*Habitus Variaum*", P. Bertelli "*Diversarum Nationum*", C. Vecellio "*Habiti Antichi*" Türk kıyafetlerinin gravür resimlerini içine alan kıyafet albümleri yayımlamışlardır. Fakat bunların içinde en popüler olanı, N. de Nicolay'ın ilk baskısı L. Danet'in gravürleriyle süslü seyahatnamesidir "*Les Quatres Premiers Livres de Navigations et Pérégrinations Orientales, Lyon 1568*". Ressamları bilinmeyen birçok kıyafet albümü, bugün dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarına dağılmıştır¹⁶⁹.

Tıpkı İstanbul manzaralarında olduğu gibi Türk kıyafet resimleri de Avrupalıları ilgilendirmiştir. 17. yüzyıla ait bu tür bir kıyafet albümüne İsveç Kungliga Biblioteket'de rastlanılmaktadır¹⁷⁰. Osmanlı kıyafetlerinin resimlendiği 58 yapraktan oluşan bu kitap 1612 tarihlidir. Ünlü bir İsveçli koleksiyoncu olan C. G. Tessin'in kitaplığından geldiği anlaşılan bu 58 kıyafet çiziminin, 1612'de Paris'te basılan "*L'Histoire de la Decandence de l'Empire Grec Et Établissement de Celui des Turcs*" adlı kitapta yer aldığı anlaşılmaktadır. 16 yüzyılda L. Chalkokondylas adında bir Yunanlının yazdığı bu kitabın Vigenère tarafından Fransızca çevirisi yapılmış fakat ancak 1612'de T. Artus tarafından yayımlanabilmiştir. Bu kitap için hazırlanan kıyafet resimleri aslında N. de Nicolay'ın yaptığı çizimlerinin kopyasıdır. Bu kıyafet dizisinde çeşitli kadın ve erkek kıyafetleri arasında din

adamlarına ve özellikle dervişlere verilen yer büyüktür. Ayrıca askerî kıyafetler tek tek ayrıntılarıyla belirtilmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yörelerinden gelme kadın ve erkek giysileri belgelenmiştir. Örneğin sarığı ve kaftanıyla at üzerinde ilerleyen kazasker (**Resim 30**) veya halayıyla hamama giden kadın gibi kalıplar oluşarak, bunlar devamlı tekrarlanmıştır. Tarikat kıyafetleri özellikle yabancıların dikkatini çekmiş olmalı ki bunlar seyahatnamelerde veya kıyafet albümlerinde mutlaka yer almışlardır. İsveç albümünde de birden fazla çıplak derviş figürü vardır. İsveç'teki bu kıyafet resimlerinin Nicolay'ınkilere çok benzemekle birlikte biraz daha kaba çizimler olması, bunların belki de yukarıda adı geçen T. Artus'un kendisi tarafından çizilmiş olabileceğini düşündürmektedir¹⁷¹.

Burada kısaca değineceğimiz ve Osmanlı bürokrasisinde hayli önemli olan kürkün de Avrupa'da yayıldığı saha oldukça geniştir. Kürk modası daha 16. yüzyılda bütün Batı Avrupa'ya yayılmıştır. Osmanlılar özellikle kürk işçiliğinde dikkat çekecek şekilde bir lüks geliştirdikleri için kanunlar çıkartarak bunun önüne geçilmek istenmişti¹⁷². Kürk modasının Avrupa'da ne denli yaygın olduğu çok sayıdaki portre ve resimlerden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa toplumu üzerinde gösterdiği kültürel ve toplumsal olaylardaki değişikliğin birdenbire değil, siyasal ve ekonomik nedenlerle geliştiğini ifade edebiliriz. Bu gelişme içinde meydana gelen etkileşimler şüphesiz tek taraflı olmamıştır; Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı duyduğu ilgi ve merakın yanısıra Osmanlı da Avrupa'ya kayıtsız kalmamıştır. Başarılı padişahların etkinliğiyle yükselişe geçen Türkler, Doğu toplumlarınca kabul görüp benimsenirken, Batı'nın merak ve gizli hayranlığının yanısıra keşfedilmesi gereken bir topluluk gözüyle bakılır. Bu merakın neticesinde Avrupalılar 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı ile yoğun olarak ilgilenmeye başladılar. Diplomatik ve ticari ilişkilerin hızlanması kültürel ilişkileri de olumlu yönde etkiler. Elçiler vasıtasıyla kurulan temaslar neticesinde

sayısız Avrupalı Osmanlı ülkesine gelmiş; bunları gezginler, tüccarlar, diplomatlar, din adamları, bilim adamları, yazarlar, mimarlar ve de sanatçılar şeklinde sıralayabiliriz. İmparatorluğun çeşitli yerlerini gezen gezgin ve araştırmacıların hazırladıkları raporlar, çizdikleri gravür ve desenler ile yazdıkları seyahatnamelerde Türk yaşantısı, gelenek ve sanatıyla ilgili bilgiler yer almış, edinilen tüm bilgiler Avrupa'ya aktarılmıştır. Bu ilişkiler neticesinde Avrupa'da kültürel, sosyal yaşantıyla birlikte sanatın da pek çok dalına Türk esintileri girmeye başlar.

Türk etkilerinin Avrupa'da yaygınlık kazanmasını sağlayan unsurlar içerisinde ticari alış verişlerin payı hayli büyüktür. 15. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun lüks tüketim malları Avrupa'ya ihraç edilerek. Avrupa pazarında önemli bir paya sahip olmuştur.

Türk adet ve geleneklerini öğrenmek, sokaklarda Türk kıyafetleriyle dolaşarak resamlara Doğulu kıyafetlerle resim yaptırmak bir dönem Avrupa'sında sıkça görülmektedir. Asilzadelerin bahçelerinde ve parklarda Türk köşkleri, minyatür cami ve minareler yapılırken, evlerde Türk odaları bulundurarak buraları Türk dekoratif unsurlarıyla döşemek olağan hale gelir.

Bu süreçte Türk hamam ve kahvehaneleri de sosyal kültürün vazgeçilmez unsurları olup, yeni oluşumları da beraberinde getirmiştir.

Türk teması romanlara, şiirlere, piyeslere, tiyatro oyunlarına, opera ve bale oyunlarına konu olurken Türk tarihi, Osmanlı padişahları ve Türklükle ilgili konular Avrupa edebiyatında giderek yaygınlaşır.

Doğu dilleri Avrupa üniversitelerinde ders olarak okutulmuş, üniversitelerde şarkiyat bölümleri açılmıştır; Nihayet Doğu'yu araştırma "Oryantalizm" bir bilim dalı olur. Doğu'nun egzotik görüntüleri ressam ve gezginlerin ilham kaynağı olup, Türk tipine benzer tipler, sarıklar, türbanlar, harem gibi konular Batılı ressamların tuvallerine Doğu'nun mistik havasını taşımıştır. Tıpkı seyahatname edebiyatında olduğu gibi

resim sanatı da Türkleri tanımak için önemli bir araç haline gelir. Türk giysileri Avrupalı kadınlar arasında pek bir beğenilmiştir. Zamanla şalvar, kuşak, başörtü gibi giysiler kadınlar tarafından benimsenirken, gerek günlük yaşamda gerekse özel toplantılarda Türklere özgü kıyafetler büyük bir beğeniyle kullanılmıştır.

Böylece önceleri siyasi ve ticari ilişkilerle başlayan yakınlık giderek artarak kültür ve sanat alanlarına da yansıyor karşılıklı etkileşimlerle devam etmiştir.

Uzun süre devam eden Osmanlı Avrupa ülkeleri arasındaki yoğun ilişkiler neticesinde, Avrupa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki tesirlerine dikkat çekilirken, burada bu ilişkiler sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun da Avrupa devletleri üzerindeki kültür ve sanat alanındaki etkileri ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

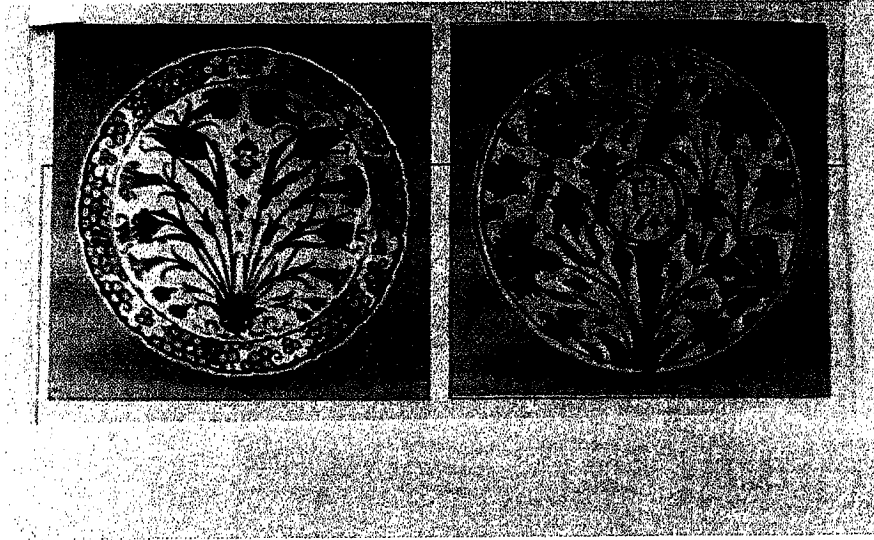
KAYNAKÇA

- 1 Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi sırasında sultanların orduları başarılı oldukça Avrupa'nın Türklere bakışının korku, saygı ve gerçek bir hayranlık karışımı olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakış açısı, 15. yüzyıl için olduğu kadar, 16. ve belki de 17. yüzyıllar için de geçerlidir: Kanunî Sultan Süleyman'ın orduları Orta Avrupa'da ilerleyip, Viyana'yı kuşatınca, Almanların "Türkenfurcht" diye ifade ettikleri bir Türk korkusu ortaya çıktı. Roderic H. Davison, "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı", *Tarih ve Toplum*, sy.109, Ocak 1993, sf.35.
- 2 Osmanlı Avrupa ilişkileri sürecinde, Osmanlı'nın Avrupa toplumu üzerinde gösterdiği kültür ve sanat etkilerinin ele alınıp değerlendirilmesi, bir taraftan konunun çok geniş kapsamlı olması, diğer taraftan da yazının sınırlı olması sebebiyle yalnızca belirli konulara yer verilmesini olanak kılmıştır.
- 3 Filiz Yenişehirlioğlu, "Osmanlı Eserlerinin Avrupa'daki Dağılım Nedenleri ve Viyana Müzelerinde Osmanlı Eserleri", I, *Tarih ve Toplum*, sy. 12 Aralık 1984, sf.40-41
- 4 Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi (Fondaco dei Turchi)", *Belleten*, c.32, sy.126, Ankara 1968, sf.247.
- 5 Yenişehirlioğlu, a.g.m., sf.41-44.; Karlsruhe Müzesi'nde bulunan eserler için bk. Die Karlsruhe Türkenbeute, (haz. Ernst Petrasch ve öte.), München 1991; Die Vor Wien 1683, (Residenz Verlag), Salzburg und Wien 1982; Mehmet Önder, "Almanya Karlsruhe'de Bir Osmanlı Hazinesi", *Kültür ve Sanat*, sy.29, Mart 1996, sf.27-28 .

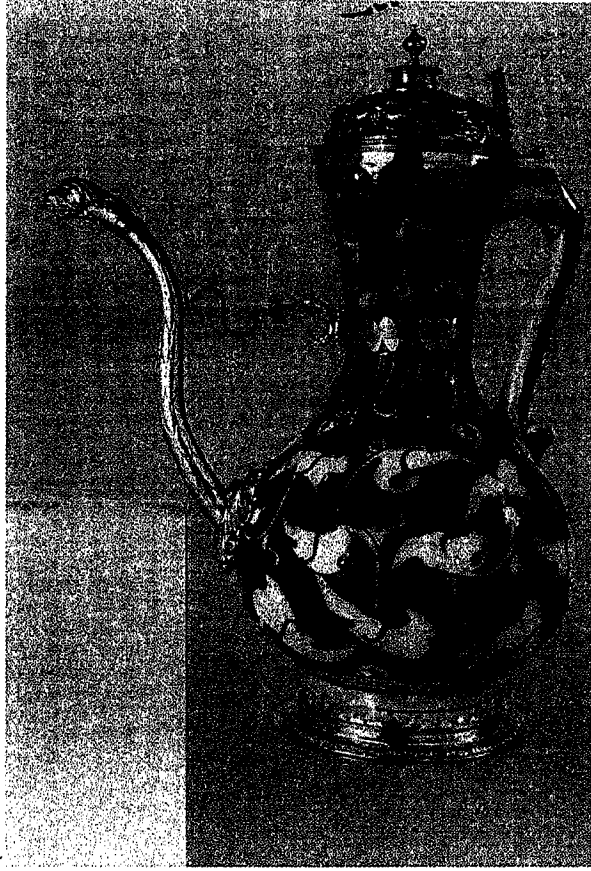
- 6 Osmanlı ve Avrupa toplumunun karşılıklı siyasi ve kültür tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Başlangıç Dönemi*, Ankara 1973 ; Nevzat Köseoğlu , *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1990; Mehmet Niyazi, *Medeniyetimizin Analizi ve Geleceği* , İstanbul 2000; Kampman A.A. "17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hollandalılar", *Belleten*, sy.89-92, Ankara 1959,sf.516-517; Bayram Kodaman, "XVIII. Yüzyıla Kadar Türkler ve Batı", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c.7, sy.1-2, 1975, sf.93; Roderic H. Davison, "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı", *Tarih ve Toplum*, sy.109, Ocak 1993, sf.35.
- 7 Bayram Kodaman, "XVIII. Yüzyıla Kadar Türkler ve Batı", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, c.7, sy.1-2, 1975, sf.93.
- 8 Mehmet Niyazi, *Medeniyetimizin Analizi ve Geleceği*, İstanbul 2000, sf.77.
- 9 Altıntaş, a.g.e., sf.97.
- 10 Cevat Memduh Altar, *Onbeşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileme Güçleri Üstünde Bir İnceleme*, Ankara 1981, sf.42-43.
- 11 Halil İnalçık, "Algılamalar ve Paralellikler Mirasın Anlamı: Osmanlı Örneği", (İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası), İstanbul 2000, sf.44.
- 12 Yenişehirlioğlu, a.g.m., sf.43.
- 13 Günsel Renda, "İsveç'te Türkler'le İlgili Eserler: Bibi Şatosu Koleksiyonu", *Kültür ve Sanat*, sy.4 , Aralık 1989, sf.31-32.
- 14 Bu kabul Malaquais rıhtımında yapılmıştır; tablo Paris'te Carnavalet Müzesi'ndedir. Helene Desmet-Gregoire, *Büyülü Divan XIII. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası*, (çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1991, sf. 18.
- 15 İstifade edilen kaynak Osmanlıca eserden tercüme edildiği için özgün isimlerin değişmiş olma ihtimali vardır.
- 16 İstifade edilen kaynak Osmanlıca eserden tercüme edildiği için özgün isimlerin değişmiş olma ihtimali vardır.
- 17 Askerî süvari, binici.
- 18 Ahmet Refik, *Tarihi Simalar*, (haz. Ayşenur Alakese), (basılmamış lisans tezi), İstanbul 1999, sf.11-12.
- 19 Nevzat Köseoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1990, sf.461.
- 20 İstifade edilen kaynak Osmanlıca eserden tercüme edildiği için özgün isimlerin değişmiş olma ihtimali vardır.
- 21 Ahmet Refik, a.g.t., sf.25.
- 22 Helene Desmet-Gregoire, a.g.e., sf.20.
- 23 a.g.e., sf.18.
- 24 Mehmet Alaattin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü", *Toplumsal Tarih*, sy.32, Ağustos 1996, sf.48.
- 25 Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat*, Ankara 1983, sf.8.
- 26 Renda, a.g.m., sf.30.
- 27 Yenişehirlioğlu, a.g.m., sf.41-42.
- 28 Netice Yıldız, *İngiliz-Osmanlı Sanat Eseri Alış-Verişi (1583-1914)*, (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1987, sf.419-420.
- 29 a.g.t., sf.420-423.
- 30 Marie-Thérese Coullery, "Cenevre-Ariana Müzesi'nde Türk Seramikleri Koleksiyonu", *Kültür ve Sanat*, sy.13, Mart 1992, sf.25.
- 31 Yenişehirlioğlu, "Osmanlı Eserlerinin Avrupa'daki Dağılım Nedenleri ve Viyana Müzelerinde Osmanlı Eserleri II", *Tarih ve Toplum*, sy.13, Ocak 1985, sf.34.
- 32 Géza Feher, "Türk Çömlekçilik ve Bakırcılığın Macaristan'da Kalmış Hatıraları", *Türkiyemiz*, sy.19, Haziran 1976, sf.24-25.
- 33 Feher, "Macaristan'da Osmanlı Çömlekçiliği ve Bakırcılığı", *Kültür ve Sanat*, sy.15 , Eylül 1992, sf.30-32.
- 34 Gertrud Palotayı, "Macar İşlemelerinde Türk Motifleri", *Türkiyemiz*, sy.22 ,Haziran 1977, sf.9.
- 35 Yenişehirlioğlu, "Osmanlı Eserlerinin Avrupa'daki Dağılım Nedenleri ve Viyana Müzelerinde Osmanlı Eserleri I", *Tarih ve Toplum*, sy.12 , Aralık 1984, sf.42.
- 36 Kelime Maroc'dan (Fas) gelir. Bitkisel sepileme görmüş keçi derisi. Doğal ya da yapay (mantar vurma ve elle grenleme yöntemiyle) grenleri olan maroken deri, özellikle marokencilik ve ciltçilikte kullanılır.
- 37 Belli bir malın iletimini sağlayan gemiler bütünü.
- 38 Gregoire, a.g.e., sf.64-66.
- 39 a.g.e., sf.67.
- 40 Yapılması istenilen işin belli bir grupta sınırlandırılması.
- 41 Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*, İstanbul 1946, sf.3.
- 42 Zahide İmer, "Osmanlı Dönemi Türk Kumaşlarında Lale Motifi", *Kültür ve Sanat*, sy.31 , Eylül 1996, sf.61.
- 43 Hülya Tezcan, "XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Türk Kumaş Sanatı", *Türkiyemiz*, sy.58, Haziran 1989, sf.30.
- 44 Erkan Kırtunç, "Saraydan Giyim Örnekleriyle Türk Dokuması", *Kültür ve Sanat*, sy.4, Aralık 1989, sf.83-84.
- 45 Yıldız, a.g.t., sf.423.
- 46 İnalçık, a.g.m., sf.45.
- 47 Yıldız,a.g.t., sf. 223-225.
- 48 İnalçık, a.g.m., sf.45.
- 49 Nebi Bozkurt, "Halı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.15, İstanbul 1997, sf.257.
- 50 Yıldız,a.g.t., sf.190.
- 51 Reyhanlı, a.g.e., sf. 8.
- 52 Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, Ankara 1991, sf.35.

- 53 Türk halı sanatının etkileri Avrupa kültüründe yoğun görülmekle birlikte, konunun bütünlüğü açısından burada kısaca değinilmiştir. Konuyla ilgili olarak bk. Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, Ankara 1991.
- 54 Reyhanlı, a.g.e., sf.8.
- 55 Yenişehirlioğlu, a.g.m., sf.42.
- 56 Gregoire, a.g.e., sf.29,133.
- 57 Yıldız, "Türk-İngiliz İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal yaşamındaki Türk Etkileri", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy.11, Aralık 1992, sf.47.
- 58 Yıldız, a.g.t., sf.194.
- 59 Yıldız, a.g.t., sf.481
- 60 Fatma Akbil, "Viyana Uygulamalı Sanatlar Müzesi'ndeki Türk İşlemeleri ve Hahılarından Örnekler", *Kültür ve Sanat*, sy.12, Haziran 1992, sf.75.
- 61 Müzik konusunda görülen etkiler tek başına ayrı bir makale olarak değerlendirilecektir.
- 62 Mehmet İbrahimgil, "Balkanlar'da Türk Mirası", *Kültür ve Sanat*, sy.30,Haziran 1996, sf.38.
- 63 a.g.m., sf.38.
- 64 a.g.m., sf.39.
- 65 İrfan Ünver Nasrattinoğlu, "Geçmişin İzlerini Koruyan ve Yaşatan Ülke Bosna-Hersek ve Osmanlı Mimari Anıtları", *Kültür ve Sanat*, sy.33, Mart 1997, sf.22-23. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya*, c.II-III, İstanbul 1981; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk*, c.IV, İstanbul 1982; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Romanya-Macaristan*, c.I, İstanbul 1979; Machiel Kiel, *Ottoman Architecture In Albania: 1385-1912*, İstanbul 1990.
- 66 Heinrich Glück, "16-18. Yüzyıllarda Saray Sanatı ve Sanatçılarıyla Osmanlıların Avrupa Sanatı Bakımından Önemi", (çev. Cemal Köprülü), *Belleten*, sy.32, 1968, sf.366-367.
- 67 Jan Reyhman, "XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri", *Belleten*, sy.28, 1964, sf.760.
- 68 Yıldız, a.g.t., sf.479,482.
- 69 Reyhman, a.g.m., sf.759-762.
- 70 a.g.m., sf.760.
- 71 Altıntaş, a.g.e., sf.97.
- 72 Binek atında eğerin altına konulan fanila bel örtüsü.
- 73 Renda, a.g.m., sf.32-33.
- 74 Feryal İrez, "Türk Süsleme Sanatında Bir Ekol Edirnekâri", *Antik Dekor*, sy.6,1990, sf.99.
- 75 Yıldız, a.g.m., sf.45,46.
- 76 a.g.t., sf.482-484.
- 77 Reyhman, a.g.m., sf.762-763.
- 78 Süheyl Ünver, "Kahve 40 Yaşında", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy.4, Mayıs 1967, sf.13.
- 79 Gregoire, a.g.e., sf.82.
- 80 a.g.e., sf.82-83.
- 81 Taha Toros, "XVII. Asırda Kahveyi Fransa'ya Tanıtan Bir Türk Elçisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy.1 , Aralık 1968, sf.25-28.
- 82 Gregoire, a.g.e., sf.84,89,91.
- 83 Toros, a.g.m., sf.28.
- 84 Yıldız, a.g.t., sf.422.
- 85 a.g.m., sf.46.
- 86 Rubina Mabring Herold, *Türk Viyana*, (çev. Müjdat Kaya), İstanbul 1993, sf.70-71.
- 87 İnalçık, a.g.m., sf.43.
- 88 Altıntaş, a.g.e., sf.57.
- 89 Yenişehirlioğlu, a.g.m., sf.43.
- 90 Mehmet Niyazi, a.g.e., sf.73-74.
- 91 Reyhanlı, a.g.e., sf.9-10.
- 92 Jale Parla, "16.ve 17. Yüzyıllarda Avrupa Edebiyatı", (16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Çağdaş Kültürün Oluşumu), İstanbul 1986,sf.157.
- 93 Reyhanlı, a.g.e., sf.8-9.
- 94 Kodaman, a.g.m., sf.95,96.
- 95 Mehmet Niyazi, a.g.e., sf.77.
- 96 a.g.e., sf. 78-79.
- 97 a.g.e., sf.97.
- 98 Gottfried Scholz, "Türk Musikisinin Batı Musikisi Üzerindeki Etkisi", (çev.Gültekin Oransoy), *Orkestra*, sy.70, Ocak 1969,sf. 38.
- 99 Parla, a.g.m., sf.158.
- 100 Metin And, "İtalyan Tiyatrosu'nda Türkler ve Türk Tarihi", *Tarih ve Toplum*, sy.66, Haziran 1989,sf.29.
- 101 Ahmet Atilla Şentürk, Yahyâ Beğ'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi yahut Kanunî Hicviyesi, İstanbul 1998, sf.LXXXIVn
- 102 And, "Cervantes'in Oyunlarında Türk İmajı ve La Gran Sultana", *Kültür ve Sanat*, sy.25, Mart 1995, sf.4.
- 103 And, Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanunî Süleyman İmgesi, Ankara 1999, sf.22.
- 104 Scholz, a.g.m., sf.38.
- 105 Şentürk, a.g.e., sf.LXXXIV-LXXXV.
- 106 And, a.g.e., sf.24. Peele'nin bu dramı Almanya'da pek masraflı şatafatla oynandı. Bu temsil dolayısıyla Königsberg Sarayı'nda dekorcular sahneye İstanbul'un bir maketine kurmuşlar; görünüşü pek gözalcıymış ve pek pahalıya malolmuş. Scholz, a.g.m., sf.38.
- 107 And, a.g.e., sf.24-25.
- 108 a.g.e., sf.22.
- 109 a.g.m., sf.5.
- 110 a.g.e., sf.18.
- 111 a.g.e., sf.19.
- 112 Operalardaki bir ara dansı.
- 113 And, a.g.e., sf.29.
- 114 a.g.e., sf.17.
- 115 And, "Türkler, Türk Tarihi, İtalyan Opera ve Baleleri II", *Tarih ve Toplum*, sy.64, Nisan 1989, sf.35.
- 116 Mehmet Niyazi, a.g.e., sf.79,80.

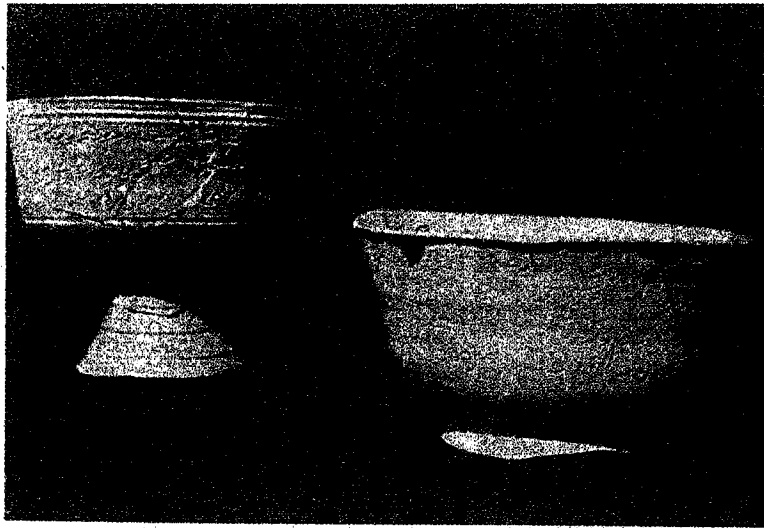
- 117 Davut Dursun, "İslam Araştırmaları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.4, İstanbul 1991, sf.181.
- 118 Kampman A.A. "17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Hollandalılar", *Belleten*, sy.89-92, Ankara 1959, sf.516-517.
- 119 Tercüman.
- 120 Charles Fonton, 18. Yüzyılda Türk Müziği: Şark Musikisi (Avrupa Musikisiyle Karşılaştırmalı Bir Deneme), (çev. Cem Beher), İstanbul 1987, sf.15, 19, 20-21.
- 121 Mehmet Niyazi, a.g.e., sf.68,206.
- 122 Sır Steven Runciman, "Avrupa Medeniyetinin Gelişmesi Üzerindeki İslam Tesirleri", *Şarkiyat Mecmuası*, III, İstanbul 1959, sf.2.
- 123 Kampman A.A., a.g.m., sf.517.
- 124 Yıldız, a.g.t., sf.63.
- 125 Glück, a.g.m., sf.372.
- 126 Yenişehirlioğlu, "Osmanlı Eserlerinin Avrupa'daki Dağılım Nedenleri ve Viyana Müzelerinde Osmanlı Eserleri II", *Tarih ve Toplum*, sy.13, Ocak 1985, sf.34-35.
- 127 Glück, a.g.m., sf.371.
- 128 Altar, a.g.e., sf.13.
- 129 Odysseus'un Dönüşü isimli eser için bk. F.M.Godfrey, *İtalian Painting 1250-1800*, London 1965, sf.122.
- 130 Mehlika Aktok-Kaşgarlı, "Türk Halıcılığın Evrensel Halıcılığa Katkısı", (Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri), Kayseri 1996, sf.30.
- 131 S.J. Freedberg, *Painting in İtaly 1500-1600*, Temese 1983, sf.279,374.; F.M.Godfrey, *İtalian Painting 1250-1800*, London 1965, sf.390.; Eddar Wind, *Giorgione's Tempesta With Comments On Giorgione's Poetic Allegories*, Oxford 1969, sf.30-31.
- 132 Resim sanatında görülen etkileşimler oldukça yoğun olmakla birlikte başlıbaşına bir makale ya da kitap konusunu oluşturur. Burada belirli konulara değinilmiştir.
- 133 Resimlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. by Richard Kenin, *The Art Of Drawing*, New York City 1974, sf.137.; *Rubens Drawings And Sketches*, (haz.by John Rowlands), British Museum 1977, sf.46-47.
- 134 Reyhanlı, a.g.e., sf.9.
- 135 Yıldız, a.g.t., sf.26.
- 136 Nationalbibliothek, codex Vindobonensis 8615:c 1586 ve 8626:c 1590.
- 137 Metin And, "16. Yüzyılda İstanbul Üzerine Renkli Resim Albümleri", *Kültür ve Sanat*, sy.1, Aralık 1988, sf.11-14. Ayrıca albümlerde yer alan bazı resimler için bk. And, 16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam, İstanbul 1993.
- 138 MS . Hist. 31.
- 139 Od. 2 kod.
- 140 AB 986.
- 141 And, a.g.m., sf.11-19.
- 142 MS Bodl. Or. 430.
- 143 MS. 314.
- 144 Yıldız, a.g.t., sf.23.
- 145 Natbib. Cod. Vindob. 8626.
- 146 Reyhanlı, a.g.e., sf.29.
- 147 Yıldız, a.g.t., sf.23.
- 148 Ancient modes, costumè book, Levha:33-39.
- 149 Natbib. Cod. Vindob. 8626, 8615.
- 150 Reyhanlı, a.g.e., sf.28-30. Bu konuyla ilgili geniş kapsamlı araştırma Tülay Reyhanlı tarafından belirtilen eserde yapılmıştır; Bir diğer çalışma da Netice Yıldız tarafından ele alınmış, bk. a. g. t.
- 151 Reyhanlı, a.g.e., sf.93-94.
- 152 And, "Türk Çarşı Ressamlarının Gözünden Çalgıcı Cariyeler", *Kültür ve Sanat*, sy.17 ,Mart 1993 sf.4.
- 153 And, "17.Yüzyıl Türk Çarşı Ressamları", *Tarih ve Toplum*, sy.16,Nisan 1985, sf.40-45. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. And, "17.Yüzyıl Türk Çarşı Ressamları ve Resimlerinin Belgesel Önemi", *Kültür ve Sanat*, sy.8, Aralık 1990sf.6-12. ; And, "17. Yüzyıl Türk Çarşı Ressamlarının Padişah Portreleri", *Türkiyemiz*, sy.58, Haziran 1989, sf.4-8. Venedik'te Müze Correr'de bulunan albüm resimleri için bk. Yüzyıllar Boyunca Venedik ve İstanbul Görünümleri, (haz. Attila Dorigoto ve ö.), İstanbul 1995.
- 154 Rulle 251.
- 155 Renda, "İsveç'te Türklerle İlgili Eserler:İsveç Kraliyet Kitaplığı", *Kültür ve Sanat*, sy.5, Mart 1990,sf.19-23.
- 156 Renda, "İsveç'te Türkler'le İlgili Eserler:Bibi Şatosu Koleksiyonu", *Kültür ve Sanat*, sy.4, Aralık 1989, sf.33-34.
- 157 Nurullah Berk, *Türkler ve Yabancı Resminde İstanbul*, İstanbul 1977, sf.2-3.
- 158 a.g.e., sf.3,5.
- 159 Yıldız, a.g.t., sf.33.
- 160 Reyhman,a.g.m., sf.763.
- 161 Giysilerin yaka, kol, etek ucu ya da ön kenarlarına ipek, sırma v.b. ile yapılan işleme.
- 162 Reyhanlı, a.g.e., sf.7.
- 163 Reyhman,a.g.m., sf.759.
- 164 Yıldız, a.g.t., sf.484-487.
- 165 a.g.m., sf.46.
- 166 Sadettin Pirali, "16. Asırdan Sonra Macar Kıyafetinde Türklerin Tesiri", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy.2, Şubat 1977,sf. 13-16.
- 167 Géza Feher, "16.Yüzyıla Ait Deri Kaftan", *Kültür ve Sanat*, sy.13, Mart 1992, sf.56-58.
- 168 Altıntaş, a.g.e., sf.97.
- 169 Reyhanlı, a.g.e., sf.70.
- 170 Cod. Orient 97.
- 171 Renda, "İsveç'te Türklerle İlgili Eserler:İsveç Kraliyet Kitaplığı", *Kültür ve Sanat*, sy.5,Mart 1990, sf.23-24. Konu ile ilgili olarak bk. Erkan Kırtunç, "Osmanlı Yaşayışını Anlatan Giyim Albümleri", *Kültür ve Sanat*, sy.7, Eylül 1990, sf.61- 64. ; Süheyl Ünver, *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz*, Ankara 1958.
- 172 Glück, a.g.m., sf.376.

Resim 1: 16. yüzyıl İznik çini tabağı, sağda 17 yüzyıl İtalyan Majolika tabak.

Resim 2: Bardak, 1585 dolayları, İngiliz yapımı gümüş yıldız süslü kapaklı bir ibriğin içine yapılmıştır ayar damgalı, 1597/98 British Museum, Londra.

Resim 3: Tepedelen'de bulunan Türkçe yazılı seramikler, Estergon Müzesi.

Resim 4: Eleonora di Toledo, Agnolo Bronzino, Floransa Uffizi Galerisi.

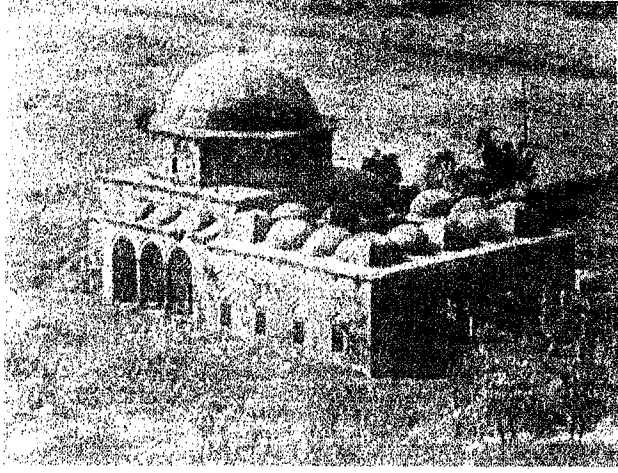
Resim 5: Geometrik desenli halı, 14 yy başı, Giotto ve ekolüne ait fresko, Asisi.

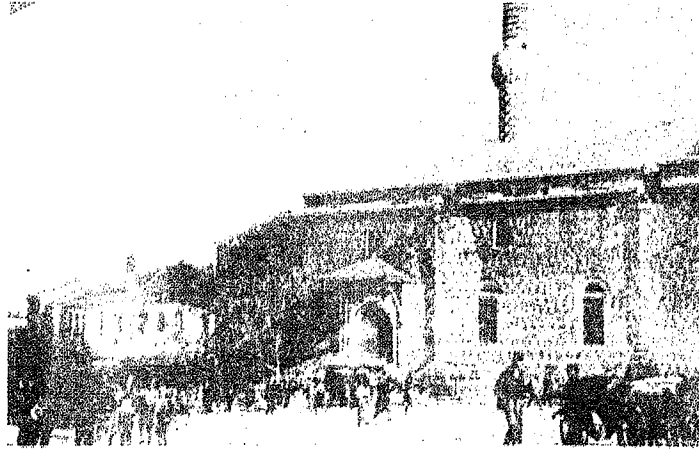
Resim 6: Elçiler, 1533, Hans Holbein, Londra National Galeri.

Resim 7: Kontes C. Kenevet, William Larkin, Suffolk.

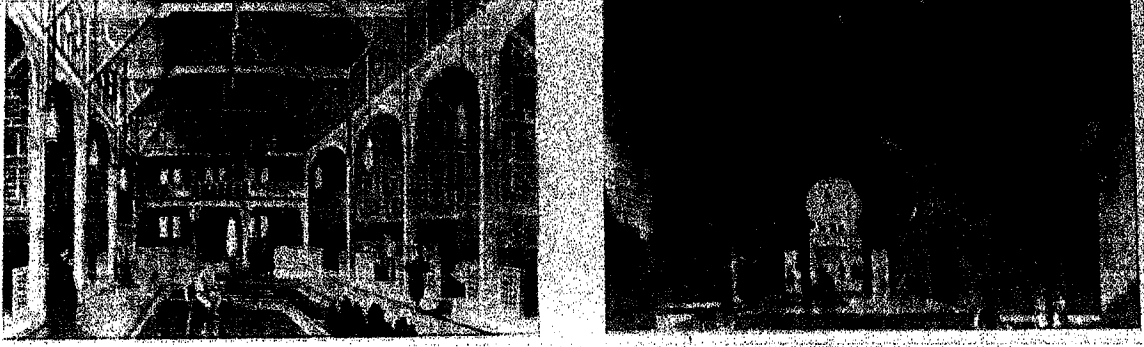
Resim 8: Kurşunlu Camii (minare yıkıldıktan sonra), İşkodra.

Resim 9: Hudâvendigâr Camii, (batı cephası ve kapının bozulmamış hali, 1870'lere tahmin olunan fotoğrafı).

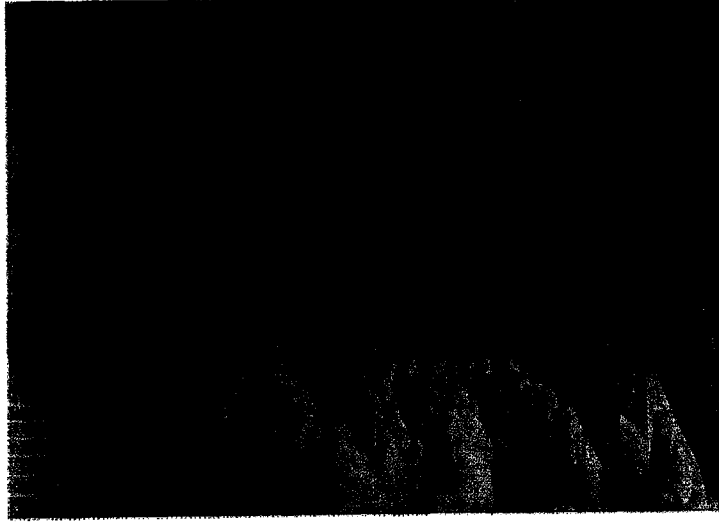
Resim 10: Bibi Şatosu'ndaki Türk odasının görünümü, altta Celsing ailesine ait Bibi Şatosu.

Resim 11: Londra'da Jermyn Street'de açılan Türk hamamı. The Illustrated London News.

Resim 12: Lacapo Ligozzi'nin Türk kadınları balesi için yaptığı Müftü ve yaratık tasarımı.

Resim 13: St. Mark'daki vaiz, Gentile Bellini, Pinacothèque de Brera, Milan.

Resim 14: Azize Caterina'nın İmparator Maxentius'un huzurunda tartışması, Bernardino Pinturicchio Vatikan'daki Borgia dairesi.

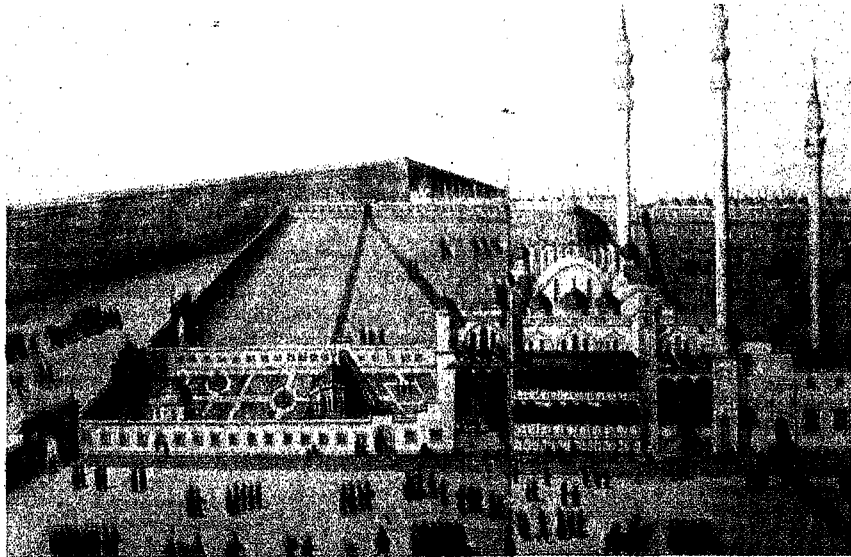
Resim 15: At sırtında bir Türk şehzadesi ve hizmetlileri, Rubens, British Museum.

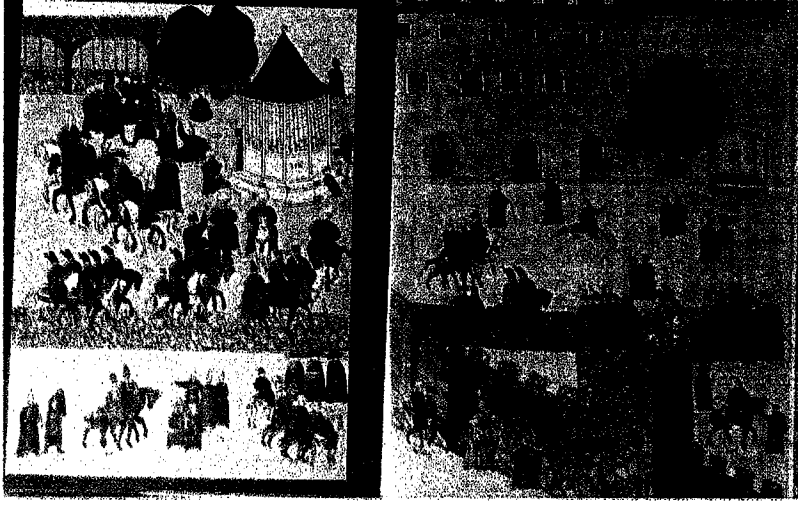
Resim 16: Ağaç yanında dört şeyh (Müslüman din öğretmenleri), Rembrant, Leyden , Amsterdam.

Resim 17: Atmeydanı'nda Kanunî'nin atlı geçidi, Pieter Coecke van Aelst, British Museum.

Resim 18: Süleymaniye Camii, 8626 nolu albümden, Viyana.

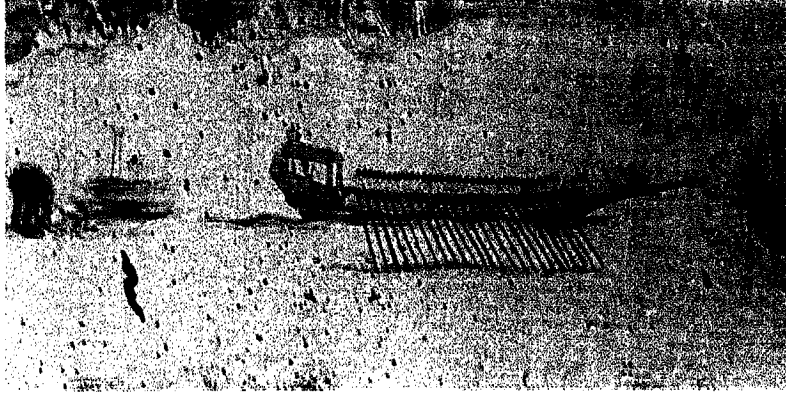
Resim 19: Topkapı Sarayı'nın birinci avlusu, 8615 nolu albümden, Viyana.

Resim 20: Halayığı ve hadımı ile Haseki sultan, All Soul's albümü, Oxford.

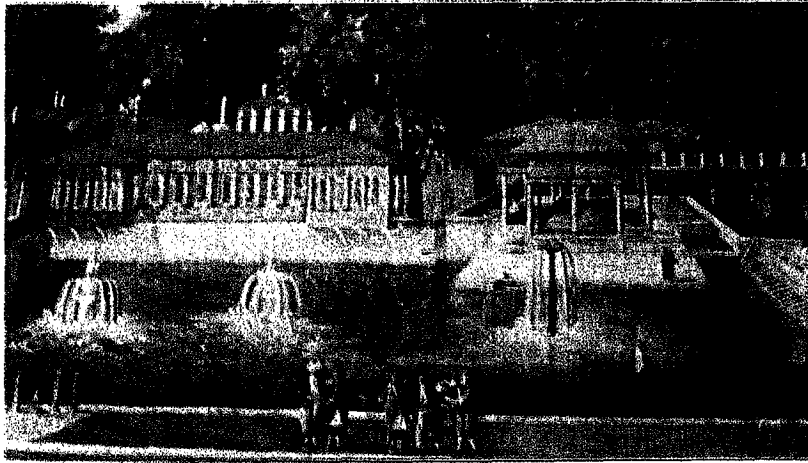
Resim 21: Bayram ya da şenliklerde Valide sultanı eğlendiren çalgıcı ve soytarılar, Correr Müzesi'nde bulunan albümden.

Resim 22: Boğaziçi panoraması, Bodlein albümünden.

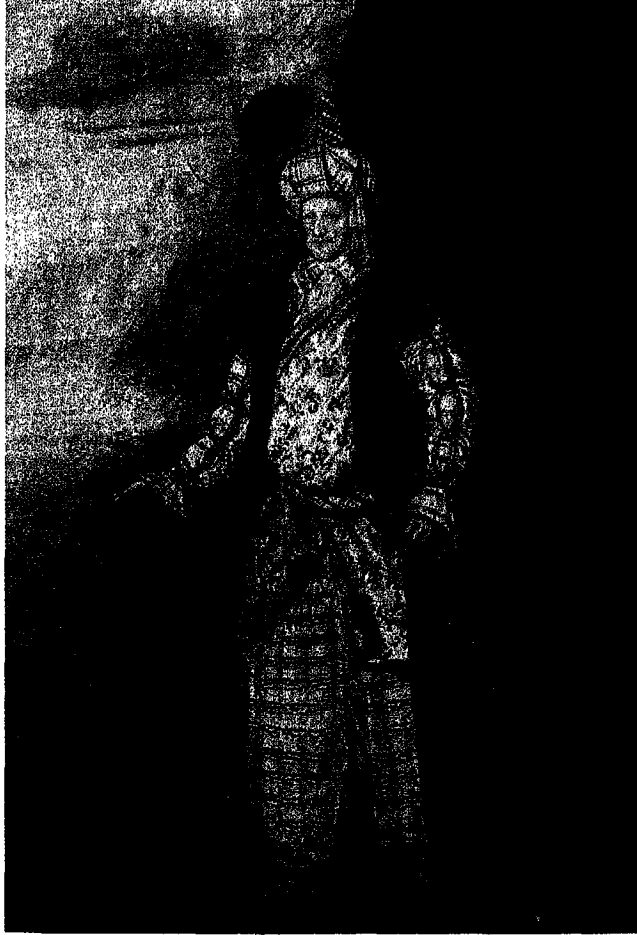
Resim 23: Bayezid, Süleymaniye ve Şehzade camileri, Gudenus tarafından 1740'da çizilmiş olan İstanbul panoramasının Thelott tarafından yapılmış renkli gravürü, İsveç kraliyet kitaplığı.

Resim 24: Kağıthane Sarayı yağlıboya tablo, Bibi Şatosu.

Resim 25: Sadrazamın Boğaziçi'ndeki sahil-sarayında elçi kabulü, J.B. Vanmour.

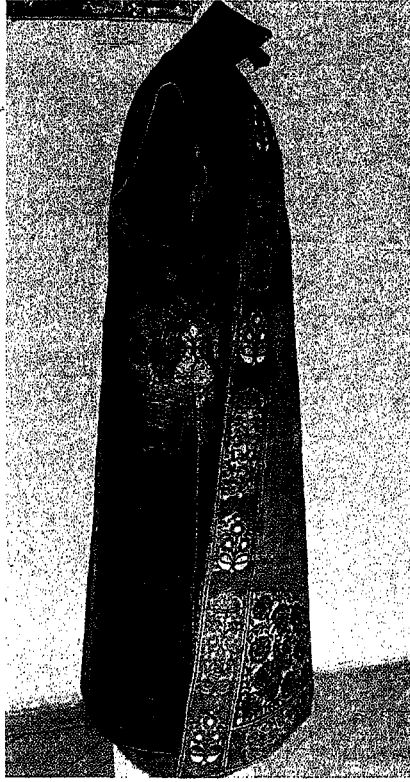
Resim 26: Baden eyalet kontu Ludwig Wilhelm, 17. yy başı, saray ressamı Ivenet, Favorite Şatosu'nun kıyafet tablolarının sergilendiği salonda yer alır.

Resim 27: Kim olduğu bilinmeyen türbanlı bir adam, 1730, Adam Manyoki.

Resim 28: Türk giysileri ile Edward wortley Montagu, George Romney, (Turquoise dergisinden).

Resim 29: Türk deri kaftan , 16. yy, Budapeşte , Macar Milli Müzesi.

Resim 30: Kazasker, 1612 tarihli kıyafet albümü içindedir, İsveç Kraliyet albümü.